Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 261 (11459) | 1980 чылдың ноябрь 11, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кеп.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур

Чылды чедиишкинниг доозар, съездини төлептиг уткуур

Үнүш-дүжүт эки болган-даа болза...

Сөөлгү чылдарда кыштаглаашкынче, ылаңгыя мал чеминиң белеткелинче кичээнгей дыка улгаткан. Партияның болгаш чазактың бо талазы-биле тускай доктаал-шиитпирлери-даа үнгүлээн, оларның амыдыралга боттанып турары база багай эвес. Ажыы-биле чугаалаарга, хыыргыышты, терезинин болгаш аза-огун ажыглаарындан эгелээш, суггаттыг черлерни мал чеми белеткээриниң технологиязы безин чаартынган, машина-техника көвүдээн болгаш сайзыраан, кадрлар болгаш дуржулга немешкен, ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн.

Онгу беш чыл эгелеп турда, январь 1-де, мал чеминге 13 муң тонна тараа, 38 муң тонна силос, 82 муң тонна сиген, 19 муң тонна саваң турган. Бо хүннерде 148 муң тонна хире сиген, 50 муң тонна сенаж, 62 муң тонна саваң, 152 муң тонна силос, 6700 тонна витаминниг сиген далганы, 15 муң тонна ажыг тараа бар. Будук-бүрү, комбикорм (ону база бодувус бүдүрүп турар апарган бис) чергелиг чемнерни санаваска безин тоску беш чылдагызындан элээн хөй мал чемин бүдүрүп, малга бээрде болбаазырадып турар бис. Ынчангаш оларның чүгле хемчээли эвес, шынары база бедээн. Бо бүгү — республиканың ажыл-ишчилериниң чедиишкини-дир, аңаа чоргаарланыр эргелиг бис. Ынчалза-даа...

Сөөлгү чылдарда агаар-бойдус берге болган, ол шын. Кандаашкынның уржуундан мал чеми белеткээр черлер дилээр, Хакас, Новосибирск, Даг-Алтай областардан, Моол Арат Республикадан мал чемин сөөртүр ужурга таваржып турдувус. А бо чылын, беш чылдың сөөлгү чылында, үнүш-дүжүт багай эвес болган, мал чеми белеткээриниң планын бүгү хевир зайы-биле күүседир арга бар турган. Ынчыт турбуже сенажтан, витаминниг сиген далганындан өске кандыг-даа мал чеми планга чедир белеткеттинмээн. Ону шүгүмчүлелдиг ёзу-биле көөр, оон ылапты түңнелдиг үндүрер ужурлуг бис.

Мал чеминиң белеткелиниң түңнел медээзин ёзугаар алырга, республикада сиген планы 65,6 хуу, саванныы—42,1 хуу, силостуу — 39 хуу, тараа аймаа—16,7 хуу күүсеттинген. Чүгле сенаж планы 108,7 хуу, витаминниг сиген далганыныы—112,1 хуу кылдыр ажыр күүсеттинген. Мал чеминиң сөөлгү ийи хевириниң планнарын беш-беш районнар ажыр күүсеткен. Сиген белеткээр планны чаңгыс Мөңгүн-Тайга ажырган. Силос салырының, тараа болгаш саваң белеткээриниң планнарын күүсеткен район чок. Республиканың 67 ажыл-агыйларының 52-зи — сиген планын, 41-ри— сенажтың, 62-зи — силостуун, 56-зы—сиген далганының, а 65-жи саваң белеткээриниң планын күүседип шыдаваан. Ооң уламындан бо чылдың планынга 77344 тонна сиген, 85046 тонна саваң, 237806 тонна силос, 77215 тонна тараа чедир белеткеттинмээн. Чамдык мал чемнери эрткен каңдаашкынның чылын белеткээнинден безин эвээш болган. Чижээлээрге, ол деңнелден сиген 4358 тонна, сенаж 5557 тонна, саваң 7361 тонна, мал чеми тараа 10796 тонна эвээш белеткеттинген.

Успа-Хөл шынаазы — республиканың мал чеми белеткээр черлериниң бирээзи. Мал чеми белеткээрингге тускайлаттынган «Ак-Чыраа» совхозту аңаа тургускан ужуру-даа ол. Ынчалза-даа ол совхоз сиген белеткээр планын дөңгүй-ле 14 хуу күүсеткен. Хадылап Таңдыда Тока аттыг, Аймырлыгда суггарылга системалыг «Ак-Туруг» совхозтар ук планнарын чүгле 22-22 хуу чедиргеннер. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бо чылын мал чеми чогуур негелдеге чедир белеткеттинмээн, ону өскээртен сөөртүрү чайлаш чок апарган. Ынчангаш бар чемни малга бээрде болбаазырадыры болгаш төтчеглевези чугула. Мал чемин хумагалыг чарыгдаар талазы-биле хемчеглерни алыр херек.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Совет милиция хүнүнге тураскааткан байырлыг хурал дүүн Кызылга болуп эрткен. Аңаа партия, совет, комсомол болгаш профэвилел организацияларының удуртукчулары, Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң, Кызыл хоорккүскомунуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчылары, хоорайның ажылчы чоннарының төлээлекчилери киришкен.

Байырлыг хуралга «Хөй-ниитиниң корум-чурумунуң камгалалында — 63 чылда» деп илеткелди Тыва АССР-ниң иштики херектер министериниң оралакчызы Ф. И. Дажи кылган.

СЭКП Тыва обкомунуң секретары Д. К. Ооржак байырлыг хуралга киржип, оон киржикчилеринге Совет милиция хүнүн таварыштыр байыр чедирбишаан, чүве чугаалаан.

Хуралдың түңнелинде Совет милиция хүнүн таварыштыр иштики херектер органнарының ажылдакчыларынга шаңналдарны тывыскан.

Кыйгырыгларны чугаалажып, деткивишаан

„Большевикте" байдал кандыгыл?

«Революцияның чалбыыжы» болгаш «Хемчик» совхозтарның бүгү малчыннары, «Нарын» база «ҮТКА 25 чылы» совхозтарның хойжулары СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткууру-биле партриотчу эгелээшкинни үндүргеш, 1980-81 чылдың кыжынындан ниитиниң малын, ооң чаш төлүн бүрүн камгалап алырынче, кышкы үеде эът, сүт бүдүрерин база садарын көвүдедиринче, малды чидирер, самчыгдаар чоруктарны болдурбазынче, малчыннарның бот-харысалгазын бедидеринче республиканың бүгү малчыннарын, мал ажылының тускай эртемниглерин, кодээниң бүгү ажыл-ишчилерин кыйгырган. Ол кыйгырыгны ажыл-агыйларга чугаалажып көрбүшаан, байдалды тодаргай анализтээр, боттуг, үндезилеттинген хүлээлгелерни алыр, оларны ажыл-херек-биле быжыглаар ужурлуг.

Чөөн-Хемчик районунуң «Большевик» совхозу 1980—81 чылдың кыжынында шээр малды 27 коданга, бода малды Арыг-Бажы сүт-бараан фермазынга кыштадыр. Бо чылын совхоз 1117 тонна сигенни, 702 тонна саванны, 632 тонна силосту белеткеп алган. Ол чемнер планнаттынганынга дыка четпес. Ынчангаш ону хумагалыг чарыгдаары негеттинип турар.

Совхозта малдың янзы-бүрү чылдагааннардан өлүп хораар чоруу эвээжевээн. Бо чылдың 9 айларында малдың өлүп хорааны болгаш читкени эрткен чылдың ол үезиниң деңнелинден көвүдээн. Январь 1-ден бо үеге чедир 59 баш бода мал, 1285 баш шээр мал өлүп хораан, 458 баш шээр мал читкен.

Мал ажылында ажылдап турар кижилерниң ажылга харысалга чогу-биле малды чидирер чоруу хөй. Чижээ, хойжулар Чигжит-Сүрүн Монгуш 19, Кара-оол Куулар 179, Комбу Куулар 103, Доос-Кара Монгуш 22, Чамбал-оол Монгуш 60 баш хойларны боттарының онаашкан ажылынга харысалга чогу-биле чидирген болуп турар.

Мал аарыглары-биле тускай эртемниглерниң (кол мал эмчизи Д. Ч. Монгуш, кол зоотехник В. М. Чулдум) демиселин кошкак. Арыг-Бажы сүт-бараан фермазындан 31 баш инек бруцеллезтуг болган. Ол инектерни аңгылап тургуспаан. Аарыг малдарны эмнээр санитар пунктузунда 200 баш аарыг, арган малдарны тудуп турар. Ол малдардан экирип сегээн малдар шуут чок.

Малдың учёт-отчёдунда будалчак чүүлдер бар. Чижээ, статистика эргелелинге совхоздан эрткен 9 айларда 1285 баш шээр мал өлген, 485 баш шээр мал читкен деп отчётту дужааган. Совхозтуң бухгалтерия документилериниң алгаш көөрге, өлген малдарның 1069 бажынга эмчиниң актыларын тургускан, 216 баш өлген малды читкен кылдыр отчётка киирген.

Ооң чылдагааны болза, совхоз дирекциязы март айдан бээр чамдык малчыннарның харысалга чогу-биле өлүрген анай, хураганнарны олардан төледип алырынга ынангаш, отчётка өлген кылдыр кирбейн, дириг кылдыр отчёттап турган, а сентябрь айда бүгү малды санап көөрге, демги малчыннар өлүрген малын төлевээни илерээн. Ынчангаш, өлген 216 баш анай, хураганны читкен кылдыр отчетка киирген болган. Эрткен чылдың четпестерин болдурбазы-биле совхоз дирекциязы, оон тускай эртемниглери болгаш малчыннары келир кышка белеткел талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Совхозта шээр малдың 27 кыштаандан 23 белен, а 4 кыштагны ам септеп турар.

Ынчалзажок ам-даа чедир кылдынмаан ажылдар хөй. Малга чем бээриниң тодаргай рационну тургустунмаан. Чамдык коданнарда мал чеми дүжүртүнмээн. Харагапныг-Үзүк деп черде кудук ажылдавайн турар, а ону кылыр ужурлуг Барыын-Хемчик районнуң суг ажыл-агый чери кылбаан.

Малчыннар чурттаар бажыңнарының, мал кажааларының үүрмек септелгезин кылырынга чутай, кадаг, соңга шилдери чогундан ол чүүлдер ам-даа кылдынмаан.

Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының чамдык кажааларында өдек аштаар транспортерлар болгаш автопоилкалар ажылдавас, батареяларының кезии чылывайн турар. Ону септээр ужурлуг Чадаананың Сельхозтехника каттыжышкыны (директору В. П. Дурасв) амга чедир кылбаан. Бо айтырыгны ол организацияга совхозтуң дирекциязы каш катап тургузуп келген-даа болза, ол шиитпирлеттинмээн.

Айыттынган четпестерни чайладыры, малдың учёт-отчётунда будалчак чүүлдерни болдурбазы, кыштаглаашкынга эки шынарлыг белеткенири совхозтуң дирекциязындан негеттинип турар.

Н. ДАЖИНМАА.

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛДИҢ КОММУНИСТИГ СУББОТНИГИН ЭРТТИРГЕНИНДЕН КИРГЕН АКША-ХӨРЕҢГИЛЕРНИ АЖЫГЛААРЫ

1980 чылдың апрель 19-та эрттирген Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботнигиниң түңнелинде алдынган акша-хөреңгилерни ажыглаарының дугайында айтырыгны ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чугаалажып көрген.

Хүлээп алган доктаалды ёзугаар айыттынган акша-хөреңгилерни мынчаар хуваагап: 50 миллион рубль түңнү — ВЦСПС-тиң нениң болгаш уругнуң санаторийлерин (4 муң орун) тударынга, 85,1 миллион рубль түңнү — школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң (50680 олуттуг) тудуунга болгаш 111.6 миллион рубль түңнү — дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарынга эмнелгелер база госпитальдар (4820 орун) тудуунга, а ол ышкаш амбулатория-поликлиника албан черлерин, санаторийлер болгаш пансионаттар тударынга үндүрер. (СЭТА).

Польша болгаш совет дайынчыларның каттышкан өөредилгези

ВАРШАВА. (СЭТА). ПАП агентилелдиң дыңнатканы ёзугаар алырга, дайынчы өөредилге планын болгаш хөй чылдарның чаңчылдары ёзугаар польша шериглерниң болгаш Совет Армияның соңгу чук бөлүүнүң кезектериниң дайынчы өөредилгези шөлдериниң бирээзинге болган. Польша болгаш совет дайынчылар боттарының дайынчы мергежилиниң практиктиг шылгалдазын каттышкан өөредилге үезинде дужаап турарлар.

Ийи армияларның дайынчы белеткелин, сайзыраңгайжыдарынга, янзы-бүрү деңнелдерлиг командылал черлериниң болгаш штабтарның кады херилериниң, делегейниң ийиги дайынының чылдарында тургустунган найыралды болгаш камгалал боо-чепсектиң талазы-биле польша-совет ажы-дуңмалышкы ёзуну быжыглап, ханыладырының эки хевири ол өөредиг болган.

КҮЖЕНИИШКИННИГ АЖЫЛ-ИШТЕ

Ростовчуларның «Хожудап турарлар чок ажылдаар» деп эгелээшкинин деткээн Кызылдың дааранылга фабриказының коллективи онгу беш чылдың планныг онаалдаларын доллур болгаш ажыр күүседир дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Бо коллективте мурнакчы бригадалар болгаш ажылчыннар хөй. В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр чүс он чыл болгап оюнга алдар кылдыр боттарынга алган хууда хүлээлгелерин Раиса Сумба, Марта Буян, Кама Хопуя, Капитолина Селезнёва, Екатерина Айыжы хуусаа бетинде күүсеткеннер.

Бригадалар арасында чарлаттынган күш-ажылчы маргылдаага Мария Евлампьевна Потылицынаның удурткан бригадазы шылгарап, мурнакчыларның одуруун баштап турар. Дааңган ажылынга кызымак, күш-ажылга коммунистиг ёзу-биле бердинген хоочуннар, аныяк-даа даараныкчылар бар. Оларга Татьяна Жидееваны, Светлана Серзенмааны, Мария Сарыгбайны болгаш оон-даа өскелерин хамаарыштырып болур.

Мурнакчы бригаданың күш-ажылчы чедиишкиннериниң чажыды чүдел? Ажылчын бүрүзү чыллагаан чок черге ажыл шагы үспейн, ажыл ээлчээнче доктаамал үнүп, шалыпчы ажылдап, үлүг нормазын күүседип турар. Бригаданың кежигүннери эп-найыралдыг, бот-боттарының арасында арга-дуржулгазын солчуп база ажылдың шынарынче кичээнгейни уландыргаш социалистиг чарышты улам калбарткан. Бригадир Мария Потылицына бодунга болгаш эштеринге негелделиг. Ажыл шагы дооступ турда, даараныкчы бүрүзүнүң кылган ажылының шынарын хынап көөр чаңчылдыг. Чедир кылдынмаан, куду шынарлыг кылыгларын эскерип каанда, ону канчаар кылырын айтып бээр болгаш дараазынга чедир кылырын сүмелээр.

Даараныкчылар ортузунда социалистиг чарышты дээштиг организастаан база ооң негелделеринде он бир кол чүүлдерни киргеш, түңнелин тускай комиссия ай, квартал санында үндүрүп, тиилекчилерни шаңнап, мактап турар. Комиссияның составында мурнакчы бригадирлер, мастерлер, инженер-техниктиг ажылдакчылар киржип, тус-тус бригадаларның, оларның кежигүннериниң кылган ажылдарын, сагылга-чурумун, ажылдың шынарын, ажылчыннарның ажылдан үнген-киргенин, техниканың айыыл чок чоруунуң дүрүмнериниң шын сагып турарын болгаш оон-даа өске негелделерни канчаар күүседип турарын чугаалажып көрүп, тиилекчилерни илередир.

Дааранылга фабриказының удуртукчулары, ында партия, профэвилел, комсомол организациялары аныяк ажылчыннар ортузунда чоруттунуп турар ажылдарже кичээнгейни угландырган. Аныяктар планныг онаалдаларны күүседиринден аңгыда хөй-ниити херектеринде, уран-чүүл бөлгүмнеринде хаара туттунган. Хоочун даараныкчылар Валентина Шевченко, Нина Донская, Надежда Макарова болгаш оон-даа өскелер аныяктарның дагдыныкчылары болбушаан, дааранылганың нарын мергежилин шиңгээдип алырынга боттарының дузазын көргүзүп келген.

Бо күш-ажылчы коллективте дөрт чүс ажылчын бар. Ында бригада бүрүзү коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты чаалап алыр дээш демисежип турар болгаш чеден ийи даараныкчы коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты эдилеп чоруур.

Мурнакчы коллектив онгу беш чылдың доозукчу чылының планныг онаалдаларын доллур болгаш ажыр күүседир, партияның ээлчеглиг XXVI съездизин төлептиг уткуур, он бирги беш чылдың баштайгы чылын чедиишкинниг эгелээр дээш күжениишкинниг ажылдап турар.

Л. АРАКЧАА.

СОВЕТ-ЭФИОПИ МЕДЕГЛЕЛГЕ АТ САЛГАН

Совет-эфиопи кады кылган медеглелге ат салышкыны ноябрь 10-да Кремльдиң Улуг ордузунга болган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев биле Социалистиг Эфиопияның Тур шериг административтиг чөвүлелиниң Даргазы, Эфиопияның ажылчы чоннар партиязын организастаар талазы-биле комиссияның даргазы Менгисту Хайле Мариам ол документиге ат салган.

Медеглелге ат салырының ёзулалынга турганнар болза:

Совет таладан—эштер Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, А. Я. Пельше, М. А. Суслов, Н. А. Тихонов, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, К. В. Русаков, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары, албанның өске-даа кижилери;

Эфиопи таладан—Тур шериг административтиг чөвүлелдиң болгаш Эфиопияның ажылчы чоннар партиязын (КОПТЭ-ни) организастаар талазы-биле комиссияның күүскомунуң кежигүнү, национал камгалал министри бригада генералы Тесфайе Гебре Кидан, Тур шериг административтиг чөвүлелдиң болгаш КОПТЭ-ниң күүскомунуң кежигүнү, КОПТЭ-ниң Делегей килдизиниң эргелекчизи Берхану Байе, Тур шериг административтиг чөвүлелдиң болгаш КОПТЭ-ниң күүскомунуң кежигүнү, Хеттүлдениң ниити национал революстуг кампаниязын эрттирер талазы-биле Дээди чөвүлелдиң болгаш Төп планнаашкынның даргазының оралакчызы Аддис Тедла, өске-даа эфиопи күрүне ажылдакчылары турганнар.

(СЭТА).

Септелге адакталган

«Мурнакчы» совхозтуң дирекциязы, партком, ажылчын комитеди бүгү күштү малчыннар чурттаар бажыңнарының септелгезинче, мал кажааларының чылыглаашкынынче угландырган. Бо хүннерде 42 бажыңны чугайлаан, 16 бажыңның печкаларын чаартып, соңгаларын шилдээн. Ук ажылга тудугда херээженнер звенозу тергиидээн.

Звено кежигүннери Кускуук Бичиилек, Кужугет Хоптай, Кужугет Үлүүне, Билчей Баадан болгаш өскелер-даа кызымак ажылдаан. Ниитизи-биле септелгеде алды звено хаара туттунган. Ында 28 кижи доктаамал ажылдап турар. Звенолярның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп, бир автомашинаны быжыглаан. Удавас септелге адакталыр.

А. КАНЧЫЫР.
Бай-Тайга район.

АДАШКЫЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Дамдың Балган — Торгалыг суурнуң үндезин чурттакчыларының бирээзи. Ол колхоз тургузуушкунуунуң үезинден эгелээш, бо үеге чедир хөй-ниитиниң ажылынга үзүктел чок киржип келген. Ам кыраап назынының дыштаныыгазынче үнзе-даа, оглу Владимир-биле ээлчежип, 118 сувай инекти кадарып турар. 4 чыл дургузунда оглунуң дагдыныкчызы болуп, инек кадарарынга ону өөредип келген.

А ооң ажыл стажынга, арга-мергежилинге кижи магадап болур. Күш-ажылчы амыдыралы солун малчын чүгле хөй кадарарынга безин 16 чыл чедир ажылдаан.

— Сувай инектер кадарары амгы үеде кончуг харысалгалыг ажыл болгай — деп, ол чугаалааш, мынчаар уламчылады: — Күскү семис инектерже оор-суук кылырынче сундулуг ийи-чаңгыс кижилер-даа, азыг-диштиг бөрүзү-даа халдай берип болур болгай. Ынчангаш кадарган инектеривис үргүлчү туда көөр-дүр бис.

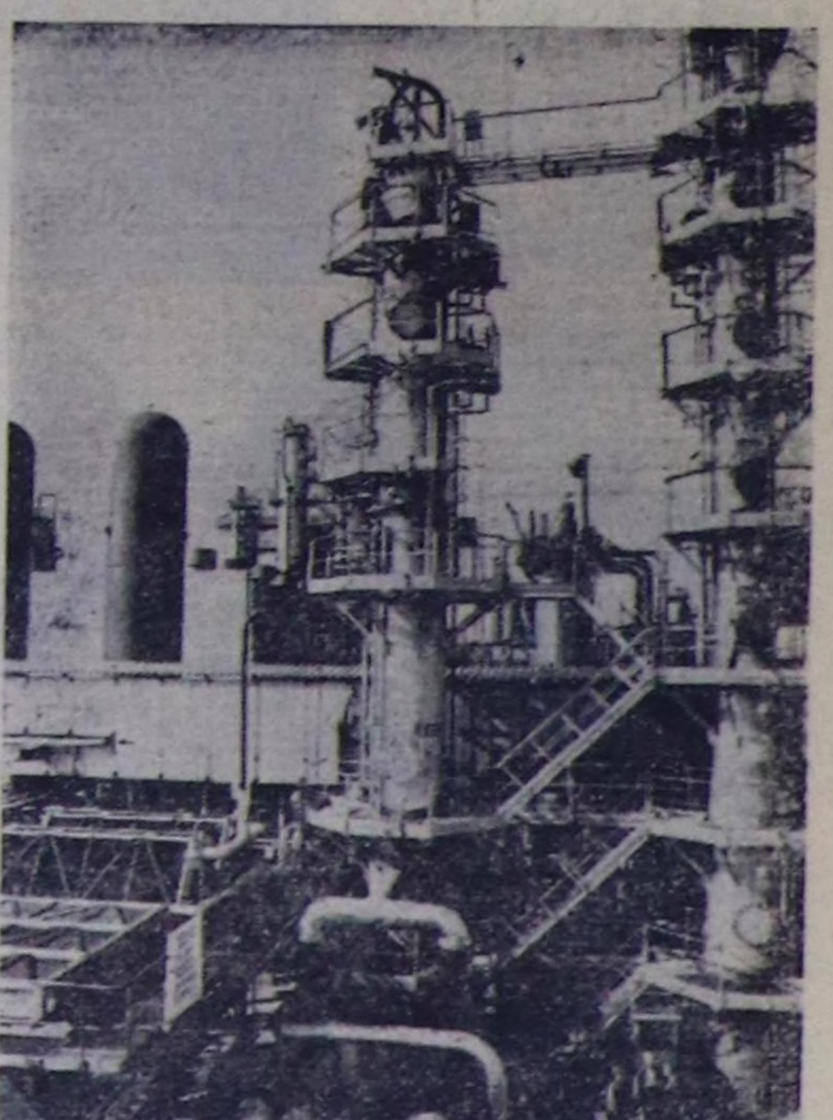
Ийи адашкы кадарчылаан хүнүнден бээр чидириг-даа кылып көрбээн. Ол дээрге малчынның кежээ-кызымааның, улуг арга-дуржулгазының, ниитиниң малын ак сеткилдиг кадарып чорууруунуң тодаргай херечизи-дир.

Хоочун малчын таарымчалыг чайгы үени чөп ажыглап, инектерин эки семирткен. Кышкы үеде инектерни тургузу азыраар. Кол-ла чүве оларның чиир чемижи, турар чери чылыг болуру чугула дээрзин адашкылар билир.

Ынчалзажок адашкыларның «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң тускай эртемниглеринге арай хомудаар сеткили бар. Сувай инектерни деңзилеп, оон шалыңга немелде төлевир киирбес. Төлевирни баш санындан бээри көрдүнген. Инектерни деңзилевейн турарындан бир инекке чеже килограмм немелде деңзи онаажып турары ай, квартал санында билдинмес.

Малчын адашкылар бо хүннерде кадарып турар кодан инээн ак сеткилдиг камгалап, онгу беш чылдың доозукчу чылын чедиишкинниг доозар дээш харысалганы улам күштелдирген.

Л. НАЧЫН-ООЛ.
Улуг-Хем району.

КУЙБЫШЕВ ОБЛАСТЬ. Сызраньның Октябрьның 60 чылы аттыг нефть ажылдап кылыр заводунда «Парекс» деп чаа комплексте эдиктирилге ажылдары эгелээн. Манаа чемге ажыглаар белок кылырынга херектиг чиг-эт болур суук парафиннерни бүдүрүп эгелээр. Ону Герман Демократтыг Республиканың специалистериниң төлевилели-биле, оларның киришилгези-биле тудуп тургускан.

Сызраньның тудугжулары болгаш нефть ажылдап кылыкчылары «Парекс» деп комплексти доктааткан хуусаалырындан эрте ажыглалга киирер дээш күжениишкинниг ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: «Парекс» комплекстиң ниити хевири.
Ю. БЕЛОЗЕРОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроиказы.

ЧЫМЫШТЫГ ИШТИҢ КИЖИЛЕРИ

ЧАГААЛАР ДОПЧУЛАЛЫ

Малчын болуру берге, оон-биле кады хүндүткелдиг хүлээлге. Малчын кижи чылдың дөрт ээлчээнде амыр-дыш билбес. Ниитиниң малын онча-менди кадагалаар, ооң баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер хүлээлге аңаа онаашкан. Бистиң мурнакчы малчыннарывыс ол бедик идегелди алдарлыы-биле бадыткап, чыл бүрүзүнде эки көргүзүглерни чедип ап турар.

Бистиң кодээ бижикчилеривистиң моон адаанда допчулалда кирген бөлүк чагаалары малчыннарның ажыл-ижинге тураскааттынган.

Тока аттыг совхозтуң хойжузу Дортуй-оол Торлаа Долаанович онгу беш чылдың доостур чылында төрүүр чүс хойга онаашпыр 119 хураганны, хой бүрүзүнден 4,1 кг дүктү алган. Бо чылдың кыштаглаашкынынга мурнакчы хойжу багай эвес белеткенип, кажаа-хоразын, чурттаар бажыңын ыяк септээн, четчир мал чемин чедиртип алган. Бо кежээ-кызымак малчын келир чылын база-ла бедик көргүзүглерин чедип алырынга бүзүрелдиг. Ол дугайын Таңды районда Семен Оюн редакцияга дыңнаткан.

Мөңгүн-Тайга районда суралгыг сарлыкчы Өлчей-оол Комбуевич Иргиттиң ажыл-ижиниң дугайын Ким-оол Хертек «Шынга» бижээн. Ооң чагаазында мындыг одуруглар бар: «Өлчей-оол Комбуевич малдап келген чылдарының дургузунда төрээн совхозунга ийи муң чыгам сарлыкты өстүрүп берген. Ынча сарлыктың өртээ-биле совхоз сезен хире «Беларусь» тракторну садып ап болур ийик. Кежээ-кызымак малчынның совхозунга киирген салыышкыны ындыг-дыр! Сарлыкты эң-не эрес-шудургу, улуг арга-дуржулгалыг кижи малдап өстүрүп болур. Өлчей Комбуевич чогум-да ындыг кижи. Ол чыл санында төрүүр 100 сарлыкка онаашпыр 90-дан эвээш эвес бызааны ап келген. Чарыштың негелдезин чеди чыл улаштыр чедиишкинниг күүсеткеш, чеди молдурга-биле шаңнаткан. Бо чылын кыштаглаашкынга белеткенип, 6 тонна сигенни кезип алган. СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш, кыжын малын бүрүн хүр-менди камгалап алырын, 100 сарлыкка онаашпыр 91 бызааны доруктурарын хүлээнген.»

Бай-Тайга районда «Кара-Хөл» совхозтуң хоочун малчыны коммунист Николай Дөртен-оолович Кужугеттиң дугайында чагааны Иргит Көгел редакцияже чоруткан. Николай Дөртен-оолович мал ажылынга 20 чыл ажып турар. Сөөлгү 12 чыл дургузунда төрүүр хой кадаргаш, чылдынна 100 хойга онаашпыр 95-тен өрү хураганны ап келген. Ол бо чылдың кыжынынга ыяк белеткенген. 20 тонна сигенни, 10 тонна көк суланы кескеш, кыштаанда чедиртип алган. Кара-Хөлдүң агаар-бойдузу кадыг-дошкуун. Ынчангаш аңаа бедик көргүзүгнү чедип алырда, кызымак-шудургу ажылдаары, улуг арга-дуржулга негеттинер. Николай Дөртен-оолович малдап келген чылдарының дургузунда эвээш эвес дуржулганы мөөңнээн. Ол ам аныяктарның дагдыныкчызы болуп, байлак арга-дуржулгазын оларга дамчыдып турар.

Александр Араптан «Ак-Туруг» совхозтуң хоочун хойжуларының бирээзи. Бо чылдың кыжынынга ыяк белеткенири-биле малчын баш удур чугула хемчеглерни боттандырган. Төрүүр 400 ажыг хойларын чайын одар солуп тургаш эки семирткен. Кыжын хойларынга чиртири-биле 9 тонна сигенни, 2,5 тонна будук-бүрүнү белеткээн. Өдек кыштааның септелгезин база кылган. Ол дугайын совхозтуң Кызыл-Даг салбырындан Докмит Орус-оол редакцияга дыңнаткан.

Ол-ла совхозта хойжу Петр Кудерниң чедиишкиннериниң дугайын Шагаан-Арыгдан Лама Начын-оол биске бижээн. Бо мурнакчы хойжу онгу беш чылдың доостур чылында төрүүр 100 хойга онаашпыр 100 хураганны, хой бүрүзүнден 2,3 кг дүктү алган. Ол район Совединиң депутаты, а ооң кадайы Опуйлаа Седип—Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты. Депутат малчын чыл бүрүзүнде бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Оларның чедиишкиниң чажыды — ажылынга кежээ-кызымаанда, бот-харысалгалыында. Бо чылын малының кыштаан хүр ажырар дээш 12 тонна сигенни, 4 тонна будук-бүрүнү белеткеп алган, 5 тонна кургаг өдекти бөлген.

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыннарының кышка белеткелиниң дугайын редакцияже Владимир Пивоваров бижип чоруткан. Ол совхозта чүгле хой безин 19300 баш. Оларны ам кыштагларда тургускан. 50 кыштагда малчыннар көжүп хонуп алгылаан. Кажаа-хораны, малчыннар чурттаар бажыңнарны септеп-селээн, чемнерни сөөртүп чедирген. Кыштаг бүрүзүнде электриниң киирген, бажыңнарны радиожуткан. Ажыл-ишчилер дугайында сагыш салыышкынынга малчыннар ак сеткилдиг күш-ажылы-биле харыылап турар. Чижээ, хойжу коммунист Чаш-оол Даваевич Монгуш онгу беш чылдың доостур чылында 100 хойга онаашпыр 103 хураганны менди доруктурган, хой бүрүзүнден 3 кг дүктү кыргып алган. СЭКП обкомунуң кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Монгуш Допур-оолович Чола бодунуң беш чыл планын дөрт чыл дургузунда-ла күүседипкен.

«Кара-Хөл» совхозтуң Сукпакта хойжу бригадазының малчыны Иргит Мандыл-оолдуң эрес-шудургу ажылының дугайын М. Ооржак бижээн. Бо хойжу онгу беш чылдың доостур чылында 100 хойга онаашпыр 98 хураганны, хойдан-на 1,8 кг дүктү алган. Иргит Мандыл-оол чыл бүрүде бедик көргүзүглүг болуп, чарыштың мурнуку одуруунга кирип турар. Ол бо чылын 35 тонна сигенни белеткээш, кыштаанда дүжүрткен. Ынча сиген-биле ол кодан хоюн тургузу азырап-даа болур.

Малчыннарның чайгы, күскү чымыжының дугайында чагаалардан одуруглар ындыг-дыр. Ам малчыннарда эң-не харысалгалыг үе—кыштаглаашкын эгелээн. Бүгү-ле чүве ону чедиишкинниг эрттирериниден хамаарыжыр. Ам малчыннарның кышкы үеде канчаар ажылдап, мал чемнерин, одарларны ажыглап турарын, оларның амыдырал хандырылгазының дугайын кодээ бижикчилерниң редакцияже бижиирин күзедивис.

КОРУМ-ЧУРУМ КАМГАЛАЛЫНГА — 63 ЧЫЛДА

Дүүн Совет милицияның хүнүн демдеглээн

Кажан «Аврора» крейсериниң дааштаашкыны Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгезиниң дугайында делегейге чарлаан төөгүлүг үелер бээр бистерни ам алдан үш чылдар аңгылап турар.

Совет чурт ол үениң иштинде алдарлыг оруктү эрткен. Бистиң улус хамааты дайынның бергелерин ажып эртип, ооң чедирген балыгларын эдип, ажылчыннар болгаш тараачыннарның күчүлүг күрүнезин тургускан. Социализмниң дайзыннары ону чаңгыс эвес удаа чок кылып узуткаарын кызанып, черниң кырындан сиирип каапкарын оралдажып турган. Ынчалза-даа оларның күженишкиннери хилис баргылаан. Ада-чуртуң Улуг дайынынга чоннуң өлүмнүг дайызы — фашизмниң кара күштерин чылча шаапкаш, делегейде бир дугаар социалистиг күрүне улам быжыгып, аддар-хүндүткелин алгыдып, бодунуң үлегери-биле делегейниң дыка хөй улустарының хей-аъдын көдүрген. Ам ССРЭ — делегейниң чөленгиижи, ажылчы чоннарның эң демократтыг болгаш кижизиг эрге-чагыргазының билдинишкиин болу берген.

Бистиң чуртувус коммунизм тургузарының оруу-биле бүзүреддиг чоруп орар. Экономиктиг болгаш социал чаартылгаларның боттанганының түңнелинде Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле сайзырангай социалистиг ниитилел, хамаатыларның медерели, организастыы, идейлиг бедик ниитилел тургустунуп турар. Ол кайгамчык улуг чедиишкиннер ССРЭ-ниң чаа Конституциязында быжыглаттынган.

Бөгүн бистиң ниитилеливистиң болгаш күрүневистиң мурнунда оон-даа харысалгалыг сорулгалар туруп турар. Олар СЭКП ТК-ның доктаалдарында эш Л. И. Брежневтиң чугааларында тодарвайлаттынган.

Бодунуң алдан үш чыл байырлалын демдеглеп турар иштики херектер органнарының ажыл-чорудулгазы партия болгаш чазактың айтышкыннарынга дүүштүр боттаныр турар. Совет милиция бо хүнгү байлак маадырлыг чаңчылдарлыг төөгүзү-биле уткаан. Бистиң милициявыс Улуг Октябрьның чаалап алышкыннарын социалистиг корум-чурумну, совет кижилерниң хоойлу ёзугаар сонуургалдарын болгаш эрге-ажыктарын камгалаарынга кезээде шынчы болуп артып келген болгаш артарда.

Амгы үеде иштики херектер органнары канчаар-даа аажок таарымчалыг социал-политиктиг байдалда, хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарынга, кем-херек-биле демиселдиң түңнелдеринге партия болгаш чазак бедиткен негелделерни салып турар үеде ажылдап турар. Ооң чижээнге, «Корум-чурум камгалалының талазы-биле ажылды экижидер болгаш хоойлу-дүрүмнү үрээр чорук-биле демиселди күштелдирер дугайында» доктаал хамааржыр.

Иштики херектер органнарының ажыл-чорудулгазында мөөң айтырыгларны шугумчулекчи ёзу-биле өөренип шинчилээрин болгаш хоойлу-дүрүм үрээр чорук-биле демиселге үндезин өскерилгелерни хандырарын чедип алырын, корум-чурумну хүн бүрү быжыглаарын СЭКП ТК-ның ол доктаалы хүлээндирип турар.

Күрүнени эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарны калбаа-биле киириштирериниң принципин милицияның чедиишкиниг ажылдаарынга улуг ужур-дузалыг.

Күрүнени углап башкарарынга, ажыл-агый тургузуушкунун удуртурунга бүгү хамаатыларның идепкейлиг киржири дүрүм ёзугаар эргежок чугула боттуг чүүл болурун СЭКП программазында онзалап айыткан.

Бо хүннерде бистиң республикада 868 эки тураның улусчу дружиналары ажылдап турар. Улусчу дружиналарда ниитизи-биле 12 муң ажыг кижи хаара туттунган. Олар чон ортузунга кижизидилге-профилактиктиг ажылды калбаа-биле чорудуп, арага-дарыже хандыкканныр, ажыл кылбас маңгысталчак амыдыралдыг кижилерниң, корум-чуруму кошкак элээдилерниң, назы четпээннерниң аразынга кижизидилге ажылын калбаа-биле чорудуп турар. Ол ышкаш КАИ-ның шугуму-биле олар күравтоинспекцияның ажылынга дузалажып, орук шимчээшкинниң дүрүмнерин үрээннерни илередип, чолаачыларның болгаш чоннуң ортузунга тайылбыр ажылын кылып турар.

Сөөлгү чылдарда корум-чурум камгалаарының пунктулары эки ажылдап турар. Республикада 40 ажыг пунктуда эки тураның 214 улусчу дружиналары тургустунган. Ол төптер кижилерниң чурттап турар черлериниң аайы-биле профилактика ажылдарын чорударынга, суурларга, район төптеринге, найысылалдың микрорайоннарынга корум-чурум камгалаар талазы-биле хөй-нити организацияларының кижизидилге ажылдарынга кончуг таарымчалыг.

Боттарывыстың хүн бүрү ажылывыска республиканың эки тура улусчу дружиналарының талазындан улуг дузаны көрүп келдивис. Эки ажылдыг улусчу дружиналарга Кызыл хоорайның үлетпүр садыының, № 48 тудуг эргелелиниң, Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң, Каа-Хем районда «Ленинчи орук» совхозтуң болгаш өске-даа черлерниң улусчу дружиналары хамааржыр, Кызыл, Ак-Довурак, Чадаана, Шагаан-Арыг хоорайларга болгаш Кызыл районунга болуп эрткилээн дружинниктер слёттарынга барык 160 ажыг эки ажылдыг дружинниктерге Иштики херектер министерствозунуң, улус депутаттарының Советтериниң күүскомнарының шаңналдарын тывыскан.

Амыдыралдың совет хевириниң улам-на чаартынып хөгжээни совет кижилерниң социалистиг өнчү-хөреңгини төтчеглээр, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр ийи-чаңгыс чоруктарга удур демиселин улам көдүрген болгаш олар милицияга бүгү тала-биле дузалап келген.

Амгы үеде иштики херектер органнары тускай дээди эртемниг кадрлар-биле четчелеттинген. Милиция ажылдакчылары дээрге аңгы-аңгы мергежилдиң кижилери-дир. Бисте партия, профэвилел, комсомол организацияларының, күш-ажылчы коллективтерниң сүмезин ёзугаар чоруткан кижилер ажылдап кээп турары барык чаңчыл апарган. Ажылдакчы бүрүзү-ле бисте армейжи школага кижизиттинген. Ол кижилер амыдыралчы улуг арга-дуржулгалыг, быжыг корум-чурумнуг, политиктиг болгаш техниктиг билиглер-биле ханы чепсегленген, спорт-биле төрел болуп турар.

Иштики херектер органнарынга, милицияга ажылдаары хүндүлүг болгаш харысалгалыг херек. Ол дээрге кижиниң нүүрү дээш ажыл-дыр. Совет милицияның ажылдакчызының овур-хевири маадырлыг чорук-биле, эрес-дидим чорук-биле, шынчы чорук-биле холбашкан. Кижи бүрүзүнге шын шиитпирни тургузары, оларның салым-чолун билдилиг сайгарып билири, сеткил-сагыжының чылыг-чымчак, эвилең-ээлдээ — ёзулуг-ла улусчу апарган милиция ажылдакчызының моральдыг овур-хевириниң кайгамчык эки шынарлары ол. Милицияның тергииннери ол, албанның мурнакчылары, «Мергежилдиң тергииши» деп ат дээш социалистиг чарыштың тиилекчилери — Тес-Хем райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң истекчизи, милицияның лейтенантызы Сундуй, Кызыл хооркүүскомунуң иштики херектер килдизиниң начальнигиниң дежурный дузалакчызы, милицияның капитаны Макаревич, Улуг-Хем райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң салбыр командири, милицияның старшиназы Данзын, Бии-Хем райкүүскомунуң участок инспектору, милицияның улуг лейтенантызы Выштыкайло, Таңды райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң назы четпээннер херээниң талазы-биле инспектору Тефлинг болгаш оон-даа өскелерде ындыг шынарлар бар.

Амгы үеде Тываның милиция шугумунда ажылдакчыларның 30 ажыг хуузу «Милицияның тергиини» херек демдектери-биле шаңнаткан. Боттарының ажылынга бердинген ол кижилер онаашкан албан-хүлээлгезин ак сеткилдиг шынчы күүседип турар.

Милиция органнарының ажыл-чорудулгазында кылдынган чүүлдер-биле чергелештир чедир шиитпирлеттинмейн турар чамдык айтырыглар база бар. Чижээ, республиканың партия активиниң «Социалистиг өнчү-хөреңгини самчыгдаар, оорлаар чоруктар-биле демиселди күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ол айтырыгга хамаарыштыр үндүрген доктаал-шиитпирлерин боттандырары-биле сорулгалар социалистиг өнчү-хөреңгини оорлап, самчыгдаар чоруктарга удур демисел чорудар аппараттың ажылдакчыларының мурнунда туруп турар.

Бо чылын орукка озал-ондак болур чоруктар көскүзү-биле кызырылган. Ынчалза-даа хууда машиналарлыг болгаш чадаг кижилерниң орук шимчээшкиннериниң дүрүмүн хажытканындан озал-ондак болу бээр чоруктар ам-даа эвээжевейн турар. Чөөн-Хемчик, Таңды, Кызыл районнарында машина-балгатка орук-транспорт озал-ондаа болур чорук көвүдеп турар. Ынчангаш республиканың совхозтарынга, автотранспорт ажыл-агыйларынга кижизидилге ажылдарын күштелдирип, орук шимчээшкининиң айыыл чок чорууннун талазы-биле комиссияларның ажылын идепкейжидери чугула.

Элээди уруглар-биле кижизидилге ажылын чорудары совет милицияның база бир ындыктыг хүлээлгези болур. Амгы үеде республикада элээди уруглар ортузунда кижизидилге ажылының кошкак тургустунганындан оларның талазындан кем-херек үүлгедир чорук кызырылбайн турар. Шак ындыг кем-херек үүлгеткен элээдилерниң салым-чолун камгалап алыр дээш баш удур хемчеглерни ап, ажылдың янзы-бүрү хевирлерин ажыглап, профилактиктиг ажылды күштелдирип чорударын үе негеп турар. Бо ажыл Бии-Хем, Каа-Хем, Таңды районнарында кошкак тургустунган.

Үлегерлиг хөй-ниитичи корум-чурум дээш демисел бүгү улустуң херээ апарган. Улус депутаттарының чер-черде Советтериниң күүскомнарының чанында назы четпээн уруглар-биле ажыл чорудар комиссиялар, улусчу дружиналар, эш-хүү судтары болгаш өске-даа хөй-нити организациялары милицияның шынчы дузалакчылары болуп, боттарының одуругларынче муң-муң кижилерни хаара туткан. Республиканың хоорайларынга болгаш суурларынга үлегерлиг хөй-ниитиниң корум-чурумун тургузар дээш ол сорулгага ханы бердинген кижилер ёзулуг партийжи сагыш-сеткил-биле хайныккан тура-сорук-биле ажылдап турар. Ооң-биле кады иштики херектер органнарының бүгү ажылдакчылары партияның ээлчеглиг чээрби алдыгы съездизин төлептиг уткуур дээш бо хүннерде улам соруктуг ажылдап турар.

С. ЧАКАР,
Тыва АССР-ниң иштики херектер министри.

КИРЖИЛГЕ

ССРЭ Конституциязының 65 чүүлүнде «ССРЭ хамаатызы өске кижилерниң эргелерин болгаш хоойлуда көрдүнген эрге-ажыктарын хүндүлээр, ниитилелге удур үүлгедиглерге эптешпес чок болур, хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарынга бүгү хемчеглер-биле идиг бээр хүлээлгелиг» деп бижээн. Хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаары хөй-ниитиниң херээ. Ынчангаш хамааты бүрүзү аңаа идепкейлиг киржип, улуун киириштирер хүлээлгелиг.

Хоорай, суурларга болгаш чурттакчылыг черлерге милиция ажылдакчылары-биле дружинниктерни кады көрүвүс чаңчыл апарган. Олар эгин кожа туруп, социалистиг нити чурттальгазының чурумунун хажыдышкыннарын болдурбазы-биле хөй-ниитиниң корум-чурумунуң камгалалында туруп турарлар.

Кызылдың үлетпүр садыында дөрт, беш дружинник бар. Олар коллективда бүдүрүлгениң мурнакчылары — коммунистер, комсомолчулар.

Хоорайга хайгааралдарны график ёзугаар чорудуп турар бис. Айның 20-ниң хүнүнде чаңчыл ёзугаар хоорайның Титов кудумчузунда корум-чурум камгалаарының № 2 хөй-нити пунктузунга чаңгыс кижи дег чыглып келир бис.

Милицияның участок инспектору Галина Сергеевна Давыденкова аңаа дружинниктерниң ол хүн хайгааралдар чорудар черин айтып бербишаан, нити хоорайда корум-чурумнуң дугайында кыска дыңнадыгны кылып бээр. Хоорайның кудумчуларынга дежурныйлааткынывыс оон эгелээр.

Хоорайга хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглап, дружинниктер хайгааралдары орай кежээге дээр уламчылаар. Дежурныйлаашкын доостурга, дружинниктер хөй-нити пунктузунга чыглып келгеш, ооң түңнелин чугаалажып, онзагай корум-чурум үрээшкиннериниң болган, болбаанын дыңнадып турар. Ажылды ындыг янзылыг тургусканы эки тура улусчу дружиналарның ажылын идепкейжиткен болгаш оон шынарын экижиткен.

Коллективте тургустунган эки тура улусчу дружинада дружинник хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турарлар эвээш эвес. Оларга үлетпүр садыының директору А. С. Сат, «Саян» универмагының директорунуң оралакчызы Е. Н. Аракчаа, садыгжылар О. М. Саая, А. Михайлова болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур.

Ажылывыска милиция ажылдакчыларының методиктиг болгаш практиктиг дуза көргүзүп келгенинден дружинниктерниң ажылы бүгү тала-биле экижээн. Совет милицияның ажылынга боттуг дузаны чедирип, хөй-ниитиниң корум-чурумунуң камгалалынга үлүүвүстү киириштирип турарывыска чоргаарланыр бис.

П. ВИШУРЕНКО,
эки тура улусчу дружина командири.

ДҮНЕ-ДАА, ХҮНДҮС-ДАА

ФОТОРЕПОРТАЖ

Хоорайның чурттакчылары кандыг-бир чүвеге хомудалын маңаа киирип, моон дуза дилээр. Найысылалдың кайы-даа чүгүндең телефон медээзи маңаа хүннүң кайы-даа үезинде кээр.

— «02» дыңнап тур, чугаалаңар!—дигеш, дежурный медээни хүлээп алгаш, демдеглелдер дептеринге бижээш, ол дугайын пост-патруль бөлүүнге дарый дыңнадыр. Бөлүк олче далаш аъттаныптар. Милиция ажылдакчыларының хүн бүрү ажылы моон, дежурный кезектен, эгелээр дижири-ле четтиг.

Улус депутаттарының Кызыл хооркүүскомунуң иштики херектер килдизиниң начальнигиниң дежурный дузалакчызы, милицияның капитаны Валерий Иванович Макаревичиниң удуртканы дежурный килдистиң ажылы мында мактаалдыг. **(Адаанда чурукта).** В. И. Макаревич дежурный дузалакчызы В. И. Мен, дежурный-чолаачы А. В. Семенов олар-биле ээлчеглиг дежурныйлаашкын үезинде.

Килдистиң өске адырларында база ажыл хайнышкынныг. Мында ажылынга сагыш-сеткилиниң ханызындан бердинген кижилер белен эвес албан-хүлээлгезин хүн бүрү туруштуу-биле күүседип турарлар.

Истелге чорудар килдис. Мында милиция органнарының хоочуннары-биле кады чаңгыс одуругда аныяктар эвээш эвес. Олар хоочуннарның байлак арга-дуржулгазындан өөренип, херек бүрүзүнүң истелгезин бедик деңнелге чорударынга өөренип, чайгыгып турарлар. **(Ортузунда чурукта).** Милицияның капитаны Надежда Александровна Шелипованың аныяк истекчилер Мария Сагаан-оол болгаш Людмила Доржатпа олар-биле бир херекке хамаарыштыр арга-сүме солчуп турары.

Кем-херек истелгези чорудар килдистиң ажылы өскелерниң биле дөмей бедик харысалгалыг. Мында бирги, ийиги чер... деп ылгай көөр чүве чок, шуптузу чугула. Ынчангаш кем-херек үүлгедиин шын тургузуп, тодарадыры килдистиң ажылдакчыларындан кол хамааржыр. Ажылынга мергежилдиг специалистер килдисте эвээш эвес. Оларның бирээзинге **(үстүнде чурукта)** милицияның лейтенантызы Николай Салчак хамааржыр.

Чымыштыг база бир күш-ажылчы хүн доостур. Ындыг-даа болза милиция ажылдакчылары — постуда, оларның ажылы уламчылавышаан. Хоорайның чурттакчыларының амыр-дыжын дүнеки дежурный бөлүк холга алыр. Тускайлаан машиналар чүк бүрүже углаптар...

Чүректиң кыйгызы-биле милиция органнарынга ажылдап келген, хамааты хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседипшаан, дүн-хүн, амыр-дыш дивейн хөй-ниитиниң корум-чурумунуң камгалалында турар кижилерниң ажылы чоңга хүндүткелдиг.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ
фотолары.

Дилээшкинде

Таңды райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң начальнигиниң өрээли. Анатолий Владимирович Байбаков килдистиң ажылы-биле бисти таныштырбышаан, милицияның мурнакчыларының аттарын адап, кижи бүрүзүнге хамаарыштыр каксы-даа бол мактаалдың ийикпе, азы чоргааралдың сөстерин ыяап-ла чугаалаар болду. Мында албан-хүлээлгезин туруштуу-биле күүседип турар милицияның хоочуннары, шагдааның чымыштыг ажылынче эге базымнарны кылып чоруур аныяктар-даа эвээш эвес-тир дээрзин чүгле оон безин билип ап болур.

Милицияның майору килдистиң ажылдакчыларының херектер илередип, ону истеп тургусканының дугайында бижилгелер кылган дептерни алгаш, амыдыралдан элээн каш чижектерни ооң бадыткалы кылдыр чугаазынга кирди.

Чугаа аразында Анатолий Владимирович социалистиг өнчү-хөреңгини оорлап, самчыгдаар чоруктарга удур демисел чорудар килдистиң ажылын онзалап демдеглей тырткаш, ооң ажылдакчыларының ажыл-херээн мактады. Ону үстүнде дептерде янзы-бүрү херектерге хамаарыштыр кылган бижилгелер бадыткап турар.

«..Сентябрь 22-ниң хүнү. 1980 чыл. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң кыргылда пунктузунга сезоннуг кампания үезинде ажылдап тура, күрүнеге дужаар дүкту оорлап, бодунга ап турган хамааты К. Ооржак туттурган. Оон херээн совхозтуң хөй-нити организацияларынга сайгарып көөрүн сүмелеп киирген...»

Ындыг янзылыг база бир бижилге. «..Сентябрь 30-ниң хүнү. 1980 чыл. «Коммунизмниң хереди» совхозтуң хойжузу С. Оюннуң ниитиниң малындан чеди хураганны үзүп ап, бодунуң хууда малынга кадып алган турганы тодараттынган. Хамааты С. Оюннуң херээн совхозтуң эш-хуу судунга көөрү-биле киирген...»

Бо чүгле ийи чижек-тир. Ону моон-даа хөйү-биле маңаа киирип болур. Ол херектер шупту көдээ ажыл-агый-биле холбашкан боорга, ол дугайын Анатолий Владимировичиден сонуургадым. Үстүнде херектерни истеп хынаары милицияның лейтенантызы Владимир Салчакович Тоңгулга хамааржыр дээрзин ол тайылбырлааш, ооң ажылы-биле таныжарын сүмеледи...

Владимир школачы чылдарында ылаңгыя үстүкү класстарга милиция ажылдакчызының ажылын сонуургаар турган. Оларның ажыл-амыдыралын көргүскен ном, журналдарны суг чаңдыр көрбес. «Кандыг мергежил чедип алырыл, каяа ажылдаарыл?» деп айтырыгны ооң мурнунга амыдырал чайгаар-ла идип үндүрүп келген.

Амыдыралда каалама орук дег ындыг-ла амыр деп-дески чүве кайда боор. Владимир өөредилгезин Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунга уламчылаан. Күш-ажылче эге базымын ол Дуржулга станциязынга эгелээн.

Ындыг-даа болза милиция шугумунга ажылдаар дээн изиг күзел ооң сагыш-сеткилин оожургатпайн турган. «Күзелим боттанза, тускай мергежилим аайы-биле ажылдаарын дилээр мен» дээн бодал-биле ол бо килдиске келген...

1977 чылда Владимир Салчакович хамааты хевин милиция ажылдакчызының биле солаан. Ооң бээр үр үе эртпээн. Изиг күзел, быжыг сагылга-чурум, кажан-даа, каяа-даа «дайынчы белен болур» чорук амыдыралды бүгү тала-биле ханы көөр чорукка ону кижизиткен. Чоорту ол ажылдың уг-шиин билип, ооң арга-хевирин күзелдии-биле шиңгээдип ап эгелээн.

Ажыл-агыйларда социалистиг өнчүнү оорлап, самчыгдаар чоруктарга удур демисел чорудуп, ону илередип, хүлээлгезин ол ак сеткилдиг, тывынгыр күүседип эгелээн. Килдиске ажылдап эгелээниниң баштайгы чылында-ла ниитиниң өнчүзүн самчыгдаан ийикпе, азы ону оорлаан чоруктар-биле холбашкан элээн каш херектерни илереткен. Даараазында чылын В. С. Тоңгулга милицияның биче лейтенантызы атты тывыскан.

Владимир Салчаковичиниң ажылының аайы ындыг, килдиске белен олурбас. Ол районнуң бүгү ажыл-агыйларынга барып, көдээниң ишчилеринге социалистиг хоойлу-дүрүмнү тайылбырлап, профилактиктиг хемчеглерни чорудуп турар. Хойжу коданнарга, сүт-бараан фермаларынга ол хөй-ниитиниң, специалистерниң киржилгези-биле малдың отчёт-учёдун бо-ла хынай каап-тар чаңныг.

Социалистиг хоойлу-дүрүм хажыдышкыннарын болдурбазы-биле ону эрте дээре сагындырып, профилактиктиг хемчеглер алырын ол ажылында эң чугула чүүл кылдыр санап турар. Ынчангаш чамдык таварылгада лейтенант кижизидикчиниң хүлээлгезин-даа күүседи бээр.

Бир катап мындыг таварылга болган. Ажыл аайы-биле ол «Тийлелге» совхозче бар чораш, «Шамбалыг» совхозтан үнген суг сөөрткен машинаны орукка доктаадыпкан. Ооң суг кудар черинге ажыл-агыйның хоюн чажырып, сөөртүп аппар чораан арын-нүүр чок кижилер дораан туттурган. База ол ышкаш Межегейниң почта салбырының эргелекчизиниң ажылында хажыдышкыннарны илереткени дээш... черле ооң тургусканы херектер-ле хөй.

В. С. Тоңгулдуң адынга Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозундан, райкүүскомнуң иштики херектер килдизинден мактал хөй. Бо чылын аңаа милицияның лейтенантызы атты тывыскан.

Комсомолчу В. Тоңгул хөй-нити ажылынга идепкейлиг киржип турар. Хол бөмбүү ойнаарынга сонуургалдыг. Ооң удуртканы «Динамо» ниитилелинде спорт ажылы эки.

Совет милицияның хүнүн таварыштыр Владимир Салчакович Тоңгул «Совет милицияның тергиини» херек демдээ-биле шаңнаткан. Ооң-биле кады Совет милиция хүнүн таварыштыр иштики херек шугумунуң аныяк ажылдакчыларының ВЛКСМ ТК-зынга чыл санында болуп эртер чаңчыл болган ужуражылгазынга киржир эргени ол чедип алган.

Совет милицияның чүс-чүс ажылдакчылары-биле кады социалистиг хоойлу-дүрүмнүң, хөй-ниитиниң корум-чурумунуң камгалалында чаңгыс одуругда турарынга Владимир Тоңгут чоргаарланыр.

В. КУУЛАР.
Таңды район.

БҮЗҮРЕЛ

Владимир Кунгаа. 25 харлыг милиция ажылдакчызы. Эрге-дужаалы—лейтенант, участок инспектору. Аныяк коммунист бо чылын Москвага болуп эрткен Олимпий оюннарын коор аас-кежиктиглерниң бирээзи болган. Ол ындыг эргени ак сеткилдиг үлегерлиг эки ажылының ачызында чедип алган. Ооң амыдыралының кол дүрүмү, ажыл-херээниң чиге угланыышкыны—хөй-ниитиниң үлегерлиг корум-чурумун быжыглаар, чурттальгавыска шаптык ужураштырып турарларга ажык орук бербейн, кижизидикчи салдарны чедирери.

Кажан эде кижизидип, шын орукче киирер кончуг берге. Чаа-ла чурттап эгелеп чоруур аныяк кижини безин. Ынчалза-даа хайгааралга турган ындыглар үрелип бүдалбаан, амыдыралдың кокпазындан тайып баспаан — ниитилелдиң төлептиг кежигүнү, кижи болгаш хамааты хүлээлгезинге туруптарга, аңаа чарыгдаан шаг-үе, сагыш-сеткилдиң өндерал-соргуушкыны эскет чокка карап кынныр. Ынчал кээрде, кижизидикчиге өскениң салым-чолу дээш кандыг улуг шыдаттыныг негеттинерил—ол аар болгаш харысалгалыг ажыл.

..Бо чугаа оларның аразында ийи дугаар болуп турары ол. Ажык-биле алырга, чугаадан эвес-тир ийин. Хөй кезиинде-ле корум-чурум камгалаарының хөй-нити пунктузунуң участок инспектору чугаалап орган, а Дүдүйген өөренген чаңы-биле селбегер дүктүг бажын халайтыпкан ээлчеглиг суртаал номчуганың кажан төнерин шыдажып манап, идиктериниң баштарынче кайгааш олурупкан. Ооң бодалы-биле алырга, шак ол сеткил-хөөн часкарар чугаалажышкыннар аңаа чаа ажындышкын эвес. Чула сургап-сургап салыптар — ол-ла. Дүдүйген Х. ындыг таварылгаларда бодун канчаар тударын баш удур бодап алган. Бабысаап турда, маргышпас, каржы-хажагай сөстер эппес. Улуг улуска бодунуң чажыттарын ажытпас. Шуптузу-биле чөпшээрежир. А кол-ла чүве—аазаашкын бээрде сөс черле харамнанмас.

Дүдүйген Х. бодунуң ол амыдыралчы дуржулгазынга харын-даа чоргаарланыр бодаган. Ооң ыкчаар томааныг болуп мегеленири, хоозун аазаашкын кылыры чеже кижини төөретпээн дээр! Кажан кылган буруузун миннип эгелээрге, кижилер чымчак сеткилдиг апаар, бир эвес арай деп карак чажын төп мегеленир арга тып алыпза—оон-даа улам эки. Ол ындыг чаңын инспектор-биле бир дугаар ужуражылгазынга бодап алганың ёзугаар ажыглаан. Ынчан инспектор ооң чурумун хыналдага алырын дыңнадырга, ол караан безин чивеш кылбаан. Ынчанмайн канчаар! Бажыңга, школага, ам ХПТУ-га шак ындыг «кичээңгейге алыр, хайгааралга тургузар» дээр чугаалар та чеже катап болган чүве! Ынчалза-даа ол сөстер чүнү-даа хүлээндирбес, кандыг-даа үнези чок турган. Чамдыкта олче хажыызында карактор шала сооксумаар көре тыртып каар—ол-ла. Ам инспектор-биле чугаа көңгүс өске хевирлиг апар чыдарын ол коорту эскере тыртып каан. Дүдүйген инспекторнуң ийиги ужуражыышкынга чедир кайы хире хөй ажылдааның бодаваан-даа болбайн канчаар. Ооң бажыңындан ийи катап дүргүннап, тоннанчылап турганы-даа, хоорайның бир магазинин консерваалар чажырыпкаш туттурганы-даа, автобуска таныывазы хамааатының акшазының хавын уштуп алырын оралдашканы-даа болгаш оон-даа өске үүлгедиглери инспекторга шупту билдингир болган. Ол милицияның уруглар өрээлинге хулиганнаар чорукка сундулуг элээдилерниң даңзызынга киргени-даа таварылга эвес. Бо удаада Дүдүйген Х. участок инспекторунга дужуп берген. Ол амыдыралчы туружун өскертип, өске бүгү үе-чергешкилери ышкаш аас-кежиктиг, ак сеткилдиг өөренип, чурттаарын чүүдең артык күзээн.

Бо дээрге участок инспектору Владимир Кунгааның хүн бүрү ажыл-чорудулгазындан алдынган чаңгыс чижек-тир. Школазын ара каггаш болгаш кайда-даа ажылдавайн турар элээди уругларны ажылга тургузары, хайгааралга алыры —назы четпээннерниң талазындан корум-чурум хажыдышкыннарын болдурбайн баар чылдагааннарын чайладырынга чугула сагындырыглыг хемчег болур.

Участок инспектору В. Кунгааның ажылының кол угланыышкыны хоойлу-дүрүм хажыдышкыннарынга удур профилактиктиг ажылдарны чорудары болганда, хөй-нити пунктузунда тургустунган чөвүлелдиң, эш хүү судунуң кежигүннери-биле, улусчу дружинниктер-биле, чон-биле быжыг харылзааны тутканы чогумчалыг түңнелдерни берип турар. Ооң ажылдап турары хөй-нити пунктузу хоорайның чөөн талазында девискээринге хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар дээш кижизидикчи салдарлыг, хөй талалыг хемчеглерни чон ортузунга боттандырып турар.

Кем-херекти болдурбазы, эргежок чугула таварылгада ону оттурары Владимир Кунгаага ооң мурнунда-ла таныш турган. Ол 1976 чылда милицияның көжүп чоруур механизастаттынган бөлүүнге ажылдап эгелээш-ле, амыдыралдың эскиттеринге удаа-дараа ужурашкан. Чүгле дүнеки ыржымның эвес, а хамаатыларның хостуг эргезин, дыжын үрээн ийи-чаңгыс арын-нүүрүн ышкынганнар-биле изиг түлүк сегиржип алышкыннар-даа тургулаан. Төлептиг мөзү-шынарлыг аныяк коммунисти бо чылдың эгезинде корум-чурум камгалаарының хөй-нити пунктузунче шилчиткен.

— Эки эмчи аарыгны эвес, а аарыг кижиниң бодун эмнээр деп чүвени кезээде сактып чоруур—дээш, Владимир Сергеевич бодалын уламчылай-дыр:— Милиция ажылдакчызы база-ла ол дег кем-херек үүлгедиишкин артында, ону кылган кижини ылап-ла хандыр өөренип көөр.

Корум-чурум үрекчизин, кем-херек үүлгедикчизин хоойлу-дүрүмнүң бүгү-ле шыңгыызы-биле болгаш ону үүлгеткениниң хемчээли-биле көөр апаар. Ынчалза-даа бистиң ниитилеливистин кежигүнү кижи канчап ындыг оруке киргенил, ооң чылдагааннарын тодарадыры В. Кунгааның болгаш ол пунктуның ажылдакчыларының мурнунда салдынган чугула сорулгаларның бирээзи ол.

Амыдыралга бодунуң туружун тыпкан, шилип алганы нарын болгаш харысалгалыг мергежилинге бердинген милицияның лейтенантызы, участок инспектору Владимир Кунгаа ышкаш кайгамчык эки бүдүштүг милиция ажылдакчылары кижилерге бүзүрел-биле ажык сеткилдиг, чаагай күзелдиг ажылдап, чурттап, өөрүшкүвүстү немеп, чурттальгавысты улам каастаан.

Д. САЛЧАК.

Бай-Тайга

Партияның районнар конференциялары

Мөңгүн-Тайга

КИЖИЛЕР-БИЛЕ АЖЫЛ—КОЛ ЧҮҮЛ

Бо хүннерде үргүлчүлеп турар партияның район конференциялары ажыл-херекчи бот-шүгүмчүлекчи болгаш принципиалдыг байдалы-биле онзагай боор турар. Коммунистер СЭКП-ның иштики болгаш даштыкы политиказын, оон ленинчи Төп Комитединиң, Политбюрозунуң ажыл-чорудулгазын бүрүн долузу-биле чүүлдүгзүнүп турар.

Конференцияларга партия райкомунуң отчёттуг үеде чоруткан ажылын бүгү талалыг анализтевишаан, СЭКП ТК-ның октябрь (1980 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айыттынган түңнелдерни болгаш сорулгаларны боттандырарынче кол кичээнгейни угландырып турар. Партийжи политиктиг, организакчы болгаш идеологтуг ажылдарның дугайы база-ла конференцияларның ажылынга эң улуг черни ээлеп турар. Чоокта партияның Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга район конференциялары бедик негелделиг, принципиалдыг шүгүмчүлелдиң байдалынга, делегаттарның чүс хуу киржилгези-биле эрткен. Ол дугайында отчёттарны мында парлаан.

Отчёттуг үениң дургузунда ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга, хөй-ниитиниң амыдыралынга партийжи удуртулганы райком күштелдирген, районнуң партия организациязы сай-даа, шынар-даа талазы-биле өзүп быжыккан, бүгү ажыл-херектерге коммунистерниң авангардчы ролю, харысалгазы бедээн. Оңгу беш чылдың дөрт чыл он айларында социал-экономиктиг программаны боттандырар талазы-биле районга хөй чүүлдер кылдынган. Ол бүгүнүң дугайын отчёт илеткел кылган СЭКП райкомунуң бирги секретары **Д. С. Данзын-оол** болгаш санал берген делегаттар болур-чогууру-биле демдеглээннер.

Маңаа холбашкан чамдык сан-чурагайларны, фактыларны көргүзерге мындыг. Оңгу беш чылдың эрткен үезинде районнуң улус-ажыл-агыйынга капитал салыышкыны 28,3 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 28 өскен. Ол-ла үеде 4672 дөрбелчин метр шөлдүг чурттаалга бажыңнарын болгаш янзы-бүрү өске-даа хөй тудугларны тудуп, ажыглалга киирген. Оңгу беш чылдың планын хуусаа бетинде күүседипкен Ээр-Хавак сүт-бараан фермазының («Тээли» совхозта), тудуг-септелге участогунуң, хереглекчилер ниитилелиниң, а ол ышкаш бо чылын мал продуктуларын күрүнеге садарынга эки көргүзүглерни чедип алган «Бай-Тал» совхозтуң коллективтериниң болгаш мурнакчы хойжуларның, саанчыларның, механизаторларның, чолаачыларның, суггатчыларның аттарын конференцияга чоргаарал-биле адаан.

Районнуң экономиказының кол адыры —мал ажылын хөгжүдериниң, оон продукциязын бедидериниң айтырыгларынче конференция эң улуг кичээнгейни угландырган. Бо беш чылдың эгезинде турганы-биле деңнээрге малдың баш саны өзүлделиг болза-даа, ниитизи-биле район мал бажы өстүрериниң, оон продукциязын күрүнеге садарының планын (сүттен өскезин) күүседип шыдаваан. Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң айтырыгларында шиңгы хожудаашкыннар үргүлчүлевишаан. Ниитизи-биле район бо беш чылда күрүнеге 1897,3 тонна эътти, 131,7 тонна дүктү чедир бербээн. Оон дыка хөйү «Кара-Хөл», «Тээли» совхозтарга онаажыр.

Малдың уксаазын экижидериниң, оон продукциязын бедидериниң, бот-үнезин чиигедирериниң, малга четчир сенныг чемни белеткээриниң айтырыглары болур-чогууру-биле шиитпирлеттинмейн келген. Төрүүр чүс малга онаштыр ап турар чаш төл планга ыракта четпес. А бо чылын төрүүр чүс малдан-на 68 анай, хураган, 71 бызаа алдынган. Малды самчыгдап, тотчеглээри, оорлажыры болгаш оон өлүп хораар чоруу кызырылбаан.

Бир эвес бар аргаларны, курлавырларны четче ажыглаан болза, планнарны күүседип болур турганын районда мурнакчыларның көргүзүглери бадыткап турар. Чамдык чижектерден көрээли: бо чылын 33 малчыннар төрүүр 100 хойдан-на 90-дан 119 чедир анай, хураганны алган. Ылангыя «Бай-Тал» совхозта О. Ананды 100-тен 119-ту, И. Адыг-оол — 108, Ш. Мандараа—108 анай, хураганны алган.

Беш чыл планын күүседипкен Ээр-Хавак сүт-бараан фермазында саар бир инекке онаштыр чылда 2000 ажыг литр сүт саап турар коммунистер Р. Билчей, А. Билчей ышкаш саанчылар бар.

Чер ажылын ап көөр болза, мында база-ла «Бай-Тал» «Тээли», «Мурнакчы» совхозтарда бир гектар суггаттыг черлерден 15—18 центнер чедир дүжүт ап турар Д. Иргит, Х. Амирда, А. Хертек, Б. Куулар дег суггатчылар бар. Ынчалзажок ниитизи-биле совхозтарның ап турар дүжүдү чазын чашкан үрезининң хемчээлинден бичии-ле хөй. Бир эвес аргаларны болгаш курлавырларны дилеп тып, чөп ажыглаан болза, планнарны-даа, хүлээлгелерни күүседип болур турган.

Бо бүгүнүң кол чылдагааны чүдел дээрзин конференцияга хандыр анализтээш, ажыл-херекке удуртулганы улам экижидерин райкомдан, райкүүскомдан негээн.

— Кылдынган чүүлдер хөй, ынчалзажок өөренип көөр, шиитпирлээр ужурлуг чүүлдер эвээш эвес— дээш, «Бай-Тал» совхозтуң директору **М. С. Ооржак** ол ажыл-агыйда чер ажылы карылгалыг болуп, оон бир центнер продукциязының бот-үнези планнаттынганы 4 рубль турда, херек кырында 40 рубль чедип турарын бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле чугаалаан. Черниң онзагай байдалын, оон үнүш-дүжүткүрүн өөренип, сайгарып көрбейн турар. Бай-Талга хөй чылдыг сигеннерни тарыыр болза, ажыктыг дээрзин ол саналдаан. СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң, оон көдээ ажыл-агый эргелелиниң совхозтарга удуртулгазы кошкак, оларның экономиказынче ханылап кирбейн турар. Ылангыя көдээ ажыл-агый эргелели мал, чер ажылының культуразын бедидериниң чугула айтырыгларынче ханылавайн, чүгле сан, медээлер чыырынга өйлежип турар дээрзин ол чидии-биле шүгүмчүлээн.

Ниитизи-биле кижилер-биле, ылангыя малчын кадрлар-биле ажылды совхозтарда партия комитеттери болгаш эге организациялары кошкак тургускан. Мал ажылында партийжи өзек эвээш, бүгү малчыннарның чүгле 21 хуузу коммунистер. Оларның билиг мергежилин бедидер хемчеглерни «Бай-Тал» совхозтан өске ажыл-агыйларда барык чорутпайн келген. Районда 500 ажыг хойжулардан чүгле 47 хире кижи I, II класстың хойжузу деп атты чедип алган. Даандырган ажыл-херек дээш оларның харысалгазын бедидер ажыл кайы-даа совхозта чогуур деңнелге чедир тургустунмаан.

«Кара-Хөл» совхозта парторганизациядан келген делегат, хойжу **С. С. Дамба** хөй ажылын хөгжүдеринге кол харысалгалыг кижи хойжу, а оон аңгыда специалист болур дээрзин чугаалааш, олар-биле ажылды улам экижидериниң чугулазынче кичээнгейни угландырганы таварылга эвес.

Чамдык совхозтарда специалистерни кижизидер, оларны ажылга быжыглаар ажыл багай тургустунган. «Тээли» совхозтуң кол агроному коммунист Д. Балчий ажылын шуут каггаш, өскээр чораан. Оларны ажылдан солуур чоруктар өске ажыл-агыйларда база бар.

Отчёт илеткелде мал, чер ажылын хөгжүдериниң дугайында айтырыгларны райкомнуң пленумнарынга, бюроларынга болгаш партия активиниң хуралдарынга хөй удаа чугаалажып келгенин айтып каан. А оларның шиитпирлериниң күүседир дээш райком болгаш совхозтарда парткомнар кандыг организакчы ажылдар чоруткаанын, чүнү чедир кылбааның тодаргай анализтевээн. Ажылдың стилинде болгаш арга-методунда четпестерни делегаттар чидии-биле шүгүмчүлээн.

— Райкомнуң-даа, райкүүскомнуң-даа ажылдакчылары чер-черге баргаш, ажыл-херекче ханылап кирбес, хойжуларга, малчыннарга ховар баар, келзе-даа дүвү-далаш-биле чорааш, безин чадаарда чаңгыс-даа хонмайн район төвүнче дедир ээптер. Ниитизи-биле чон ортузунга ажыл багай тургустунган— деп, Кызыл-Даглан делегат **О. Ч. Сарыг-Доңгак** болгаш өске-даа делегаттар шүгүмчүлээн.

Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ынай экижидер талазы-биле СЭКП-ның XXV съездизиниң айтыышкыннарын, ол айтырыгга холбаштыр партия ТК-ның доктаалын боттандырар талазы-биле районнуң парторганизациязының чорудуп келген ажылын конференцияга тодаргай анализтээн. Маңаа кылдынган чүүлдерни болур-чогууру-биле үнелевишаан, оон дээштиин бедидери ам-даа үениң негелдезинге чедир тургуспаанындан районга хоойлу-дүрүмнү болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, оорлаар, арагалаар чоруктар хөй боор турарын конференцияга дүвүреэзин-биле демдеглээн. Ылангыя Шуй школазының башкы **К. Д. Салчак**, ВЛКСМ райкомунуң ийиги секретары **А. А. Очур**, район прокурору **К. С. Чүльдүм** болгаш өске-даа делегаттар ол бүгүнүң дугайын тодаргай чижектер-биле айыткаш, кижизидилге ажылын комплекстиг база ажыктыг, дээштиг кылдыр чорударының эргежок чугулазынче кичээнгейни угландырганнар.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлээринге райкүүскомнуң болгаш чамдык көдээ Советтерниң ролюн, харысалгазын чогуур деңнелге тургузарын, хөй-ниитиниң организацияларынга партийжи удуртулганы улам күштелдирерин конференция негээн.

Конференцияның ажылынга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Ч.-Д. Б. Ондар** киржип чүве чугаалаан.

Конференция чугаалашкан айтырыгның талазы-биле доктаалды хүлээп алгаш, партийжи ажылдың стилин болгаш арга-методун улам сайзыраңгайжыдарынче болгаш илереттинген четпестерни шалыпкын чайладырынче угланган комплекстиг хемчеглерни айыткан доктаалды хүлээп алган. Районнуң коммунистери болгаш ажылчы чоннары оңгу беш чылды чедиишкинниг доозар, СЭКП-ның XXVI съездизин төлептиг уткуур дээрзинге быжыг бүзүрелин мында илереткен.

С. ШОЙГУ.

КИЧЭЭНГЕЙНИ—МАЛ АЖЫЛЫНЧЕ

Чоокта чаа СЭКП Мөңгүн-Тайга район конференциязы болуп эрткен. Аңаа партия райкомунуң отчёттуг үеде чоруткан ажылының дугайын ажыл-херекчи ёзу-биле чугаалажып, коммунистерниң болгаш районнуң бүгү ажыл-ишчилерниң тура-соруун, бодалын илеретпишаан, делегаттар ленинчи партияның иштики болгаш даштыкы политиказын изиг-биле чүүлдүгзүнүп, ону амыдыралга боттандырарынга долу шиитпирлиин чаңгыс эп-сеткил-биле илергейлээн.

Конференцияга отчёт-илеткел кылган СЭКП райкомунуң бирги секретары **О. Н-С. Шагдыр-оол** болгаш коммунистер саналдарынга четпестерин, шиитпирлеттинмээн айтырыгларны партийжи принципиалдыг ёзу-биле илереткеш, ону чайладырының аргаларын айтып турганнар. Оон аңгыда оңгу беш чылдың планныг онаалдаларын күүседириниң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга партийжи удуртулганың стилин, аргаларын сайзыраңгайжыдарының, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң дугайында айтырыгларже конференция кол кичээнгейни угландырган.

СЭКП-ның XXV съездизиниң болгаш Төп Комитеттиң оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин, беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир база районнуң экономиказын болгаш культуразын улам ынай хөгжүдер, чоннуң коммунистиг кижизидилгезин экижидер талазы-биле ажылдарга партийжи удуртулганы районнуң партия организациязы отчёттуг үеде күштелдирген. Бо дугайын партияның район конференциязынга ханы анализтеп, принципиалдыг, ажыл-ишчи байдалга сайгарып көрген.

Аңаа илеткелчи болгаш санал берген делегаттар партия райкомунуң, эге организацияларының организакчы болгаш политмассалыг ажылы күштелдип, ажыл-агыйжы чорудулгаларже улам ханылап кирип турарын демдеглээн. Районнуң партия организациязы отчёттуг үеде сан талазы-биле өзүп, шынар составы экижип, организация талазы-биле быжыккан.

Амгы үеде көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде 167 коммунистер ажылдап турар. Ол районнуң бүгү коммунистериниң 52,8 хуузу-дур. Оон иштинде мал ажылында 84 коммунистер ажылдап, бүгү малчыннарның 19 хуузу болуп турар. Планныг онаалдалар күүселдезин контрольдап, партия организацияларының авангардчы ролюн бедидип, коммунистерниң күжүн таарыштыр тургузуп, идей-кижизидилгелиг, организакчы ажылды күштелдиргениниң түңнелинде чамдык эки чүүлдер чедип алдынган.

Отчёттуг үеде көдээ ажыл-агыйга хамаарышкан айтырыгларны СЭКП райкомунуң пленумнарынга болгаш районнуң партия активиниң хуралдарынга 4 удаа, партия райкомунуң бюрозунга 14 удаа чугаалажып, аңаа хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин организастаар болгаш хынаар талазы-биле тодаргай ажылдарны кылып чоруткан. Оон түңнелинде районнуң ажыл-ишчилери чамдык эки түңнелдерни чедип ап, күрүнеге эът садарының беш чыл планын хуусаа бетинде 100,2 хуу күүсеткен. Азы 3720 тонна эътти күрүнеге садар планныг турган, херек кырында 3728,5 тонна чедирген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев коммунист кижиге хамаарыштыр мынча деп чугаалаан: «Коммунист бүрүзү ниити херек дээш сагыжы аарып чоруур, коллективке эп-найыралдыг байдалды, чогаадыкчы болгаш чүткүлдүг ажылды тургузар дээш күш-ажылдың үлегер-чижээн көргүзер, билдилиг организакчы, чаа арга-дуржулганың нептередикчизи болур ужурлуг». Кадыг-дошкун агаар-бойдустуг Мөңгүн-Тайга районда ынчаар чурттап, ажылдап чоруур коммунистер эвээш эвес. Оларга сарлык кадарчызы М. Көже, хойжулар М. Биче-оол, С. Күнчү, Ч. Деспи, чылгычы С. Моңгуш болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Конференцияның делегаттары районнуң экономиказының кол адыры — мал ажылында, ылангыя хой ажылында байдалче кол кичээнгейни угландырып, ында чедип алдынган чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир ам-даа чедир кылза чогуур айтырыгларга доктаап, шүгүмчүлелдиг саналдарны кылган. Районнуң экономиказының бо кол адырында улуг четпестер бар. Бир эвес тоску беш чылда бир хойдан ортумаа-биле 1 килограмм 220 грамм дукту кыргып алган болза, бо беш чылда бир хойдан-на 1 килограмм 130 грамм дукту кыргып алган, азы 90 грамм дүк эвээжээн. Төрүүр малдан чаш төл алырының планы чыл бүрүде күүсеттинмейн келген.

Оон кол-ла чылдагааны — малдың өлүп хораар, кызырар чоруунуң хөйүнде, оон эъткир, дүкүр продукциязының чавызында, уксаажыдылга ажылының кошкаанда, чыл бүрүде мал чемин курлавырын чедир белеткеп албайн турарында. Малдың янзы-бүрү аарыглардан өлүп хораары бо беш чылда тоску беш чыл-биле деңнээрге 18 хуу өскен. Бир эвес тоску беш чылда 30775 баш мал өлүп хораан болза, ам дөрт чыл 9 айларда 36213 мал янзы-бүрү чылдагааннар-биле өлүп хораан боор турар.

Район төрүүр 100 малга онаштыр чаш төл алырының планын доктаамал күүсетпейн келген. Ажылынга ээ-харысалга чок малчыннар база бар. «Малчын» совхозтуң хойжулары коммунист П. Довукай, К.-С. Шыырап олар бо беш чылда төрүүр 100 хойга онаштыр чүгле 50—53 хураганнарны, а «Мөген-Бүрен» совхозтуң хойжулары С. Демир-оол, И. Мөңге олар төрүүр 100 хойдан-на 32—35 хураганнарны алган болуп турарлар.

Районнуң ажыл-агыйларында партия организацияларының, совхозтарның удуртукчуларының негелде чогундан чамдык ажыл-агыйларның удуртукчуларының талазындан ажылга харысалга чок болгаш эренгейлээр чоруктар бар. Бо чорук ажыл-херекке багай салдарны чедирип келген. Оон чижээнге мындыг фактыларны ап көрээлиңер. Ажылга харысалга, бот-идепкей чок дээш «Мөген-Бүрен» совхозтуң директору С. К. Шыдыраа ол-ла совхозтуң улуг мал эмчизи турган К. Успуну, райстаттың улуг инспектору С. А. Саяны ажылындан хостаан.

СЭКП райкому, оон бюрозу, чер-черде партия организациялары, райкүүском мал ажылынга удуртулганы четпес чорудуп, ажыл-агыйлар удуртукчуларындан, специалистерден негелдени кошкак тургузуп, коммунистерниң авангардчы ролюн улам бедидер, социалистиг чарышты дээштиг организастаар талазы-биле ажылдарны четпес чорудуп, ылангыя хүлээп алдынган шиитпирлер күүселдезин кошкак контрольдап келгенинден мал ажылында хөй четпестер тургустунганын конференцияга санал берген коммунистер демдеглээн.

— Бистиң районнуң малчыннары сарлык малды өстүргеш, оон эвээш эвес орулганы ап, оон эъдин, саржаан, дүгүн күрүнеге дужаап турар. Ынчалза-даа «Мөген-Бүрен» совхозтуң удуртукчулары сарлыкты өстүрериниче кичээнгей салбайн, ону кадарып турар малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидер дээш чогуур хемчеглерни албайн келген— деп, «Мөген-Бүрен» совхозтуң сарлык кадарчызы **М. Ч. Көже** саналынга чугаалаан. Сөөлгү чылдарда ол ажыл-агыйда сарлык кадарчыларының кыштагларынга чаңгыс-даа бажыңны тутпааны, оон уламындан олар кадыг-дошкун агаар-бойдустуг черге кышкы үеде өглерге чурттап, соок үелерде бергедеп турар таварылгаларының хөйүн, совхозтуң удуртукчулары сарлык кадарчыларының кыштагларынга бажыңнарны чоокку үеде тудуп, малчыннарның амыдырал-чурттаалгазынче чогуур кичээнгейни салыры негеттинип турарын, мал ажылында өске-даа четпестерни конференцияга ол шыңгыы шүгүмчүлээн.

Районда малдың өлүп хораар, чидер чоруу дүвүренчиг байдалдыг тургузуп турар. Бо дугайын «Малчын» совхозтуң зоотехниги **Д. Д. Доскаар** демдеглээш, уксаажыдылга ажылының кошкак тургустунганындан оон продуктулуу чавыс болуп артпышаанын, кайы-даа ажыл-агыйда хойнуң бонитировказын четпес организастап келгенинден коданнарда янзы-бүрү оң-чүзүннүг болгаш уксаалыг хойлар холушкак болуп турарын чугаалаан. Ортумак звенонуң удуртукчулары, специалистер боттарының инициативазын көдүрбейн, харысалгазын бедиртпейн турар.

Тоолайлыгда чурттап, ажылдап турар малчыннарның мурнундан делегат **А. С. Мандычы** конференцияга сөс алгаш мынча дээн:

— Бо ырак-узак, кадыр-берт оруктуг черде чурттап турар малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидип, оларны чугула хереглел бараан-нары-биле үзүктел чокка хандырары, Тоолайлыгда малчыннарга, ылангыя бригада төвүнге чурттаалга бажыңнарын тудуп, оларны өглерден бажыңнарже киирери чугула айтырыг болуп турар.

Районнуң бирги партия конференциязының соондагы үеде СЭКП райкомунуң бюроларынга, пленумнарынга, партия-ажыл-агый активиниң хуралдарынга партийжи ажылдың стилин болгаш арга-методун улам экижидеринге болгаш экономиканың, культура тургузуушкунунуң янзы-бүрү адырларынга хамаарышкан чугула айтырыгны чугаалажып, чогуур доктаал-шиитпирлерни хүлээп алган, оларны амыдыралга боттандырары-биле чамдык хемчеглерни ап турза-даа оларның дээштиги ам-даа чавыс.

Конференцияга СЭКП обкомунуң секретары **Д. К. Ооржак** киржип, чүве чугаалаан.

Үстүнде айыттынган четпестерни дарый чайладырының, оңгу беш чылды чедиишкинниг доозуп, СЭКП-ның ээлчегдиг XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш база СЭКП ТК-ның октябрь (1980 чыл) Пленумунуң шиитпирлериниң чедиишкинниг боттандырарынче бүгү улусту мобилизастаарының херээнге райкомнуң, парткомнарның, партия эге организацияларының удуртукчу ролюн улам бедидеринче, коммунистерниң авангардчы чоруун, бот-идепкейин көдүрериниче угланган доктаалды конференция хүлээп алган.

В. ЧАДАМБА.

ЧОНГА ЧОГААДЫР

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының комитединиң даргазы Г. М. Марков-биле беседа.

Советтер чуртунуң литературазының болгаш уран чүүлүнүң эртинезин байлакшыткан база хөй национал совет литератураның чечектелиишкининге улуг салыышкынны киирген кижилерниң аттары ам билдингир апарган. Ол чогаалчыларның жанрлары янзы-бүрү хөй-даа болза оларның чогаалдары бистиң амыдыралывыстың эрткен үезин болгаш амгы бо-даа хүннерин-даа ханы анализтеп көөр болгаш бистиң келир үевиске бүзүрелди маргыш чок бадыткап көргүзериниң дугайында бодалдарны көргүзүп шыдаанын демдеглээр апаар.

Ук чогаалдар ханы партийжи уткалыг болгаш бистиң мурнувуста туруп турар сорулгаларны күүседиринге дээштиг чепсек боор турар.

ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын «Тарады сывыртаашкын» деп романы дээш украин прозачы Павел Загребельныйге тывыскан. Ук романда амыдыралга идепкейлиг болгаш принципиалдыг турушту ээлээриниң кайы хире чугулазының дугайын көргүзүп турар. Амгы үениң эртем ажылында ажылдап турар кижилерниң аразында харылзааларны, тодаргайлап чугаалаарга, бодунуң ажыл-хэрээнге бердинген, ону чогаадыкчы ёзу-биле күүседип турар кижилерниң өске талалыг бодунуң амыдыралын эки болуруп бодаар болгаш оон өске чүнү-даа тооп көрбес кижилер-биле демиселдиң дугайын чугаалап турар бо романны номчаан кижилерниң ханы бодалдарын хайныктырып келир.

Совет уран чүүлдүң хөгжүлдезинге улуг салыышкын киирип келген драматургтарның бирээзи Алексей Арбузовтуң сөөлгү үеде чогаадып кылган чогаалдары база-ла шаңналга четкен. Оон чогааткан шиилериниң маадырлары угаан-бодал талазы-биле байлак, келир үе дээш бүзүрелдиг кижилер боор турар. Ук шиилерде бистиң ниитилелдиң патриотчу болгаш төлептиг кижилерин көргүзүп турар.

Узбек чогаалчы Хамид Кулямның «Өлүм чок чорук» деп романы ол республикага совет эрге-чагырганың тургустунуп турган төөгүзүнге тураскаатынган. Бистиң чуртувустуң чөөн талакы районнарынга чээрби чылдарда боор турган социал-аңгы демиселиниң нарын айтырыгларын ук романда төөгүп бижээн, ынчангаш Ортаакы Азияның проза чогаалында ол база бир көскү черни ээлеп турар.

«Тарааның амданы» деп дөрт серийлыг уран-чечен кинофильм хур черни шиңгээдип алган кижилерге тураскааттынган. Ону режиссер Алексей Сахаров тургускан. Ол кинофильмде чүгле тараа дээш демисежип турар кижилерниң дугайында эвес, а чурттуң көдээ ажыл-агыйынга хамаарышкан үлетпүр бүдүрүлгелеринде болгаш эртем черлериниң лабораторияларында ажылдап турар кижилериниң база партия ажылдакчыларының дугайын көргүскен. Лана Гогоберидзеге удурткан бөлүктүң «Хууда айтырыглар талазы-биле элээн каш интервью» деп кинозу Күрүне шаңналын алган. Ол кинонуң авторлары талантылыг болгаш сагыш-сеткил талазы-биле байлак кижини көрүкчүлерге таныштырган.

Украинаның Киевте Франко аттыг академиктиг шии театрының «Черлик ангел» болгаш «Ваня даай» деп шиилери бистиң чуртувустуң культура амыдыралынга улуг болуушкун болган. Эрткен үеде боор турган болуушкуннарның дугайын ол шиилер амгы үениң көрүкчүлеринге тодаргайы-биле көргүзүп турар. «Черлик ангел» деп шииниң автору Алексей Коломиец болгаш ук ийи шиини тургускан кижилер база оларның кол авторлары ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреаттары болган.

ССРЭ-ниң улустуң артизи, Ленинградтың С. М. Киров аттыг академиктиг опера болгаш балет театрының балет артизи Ирина Колпакова амгы үениң классиктиг репертуарының көскү артизи, оон тургускан танцылары бедик-биле чиелээн, болгаш ол боду Күрүне шаңналында киирген. Азербайджанның М. Ф. Ахундов аттыг академиктиг опера болгаш балет театрының «Муң база чаңгыс дүне» деп шиини тургускан артистери шаңналды алган.

Төп телевидениеге Александр Каверзневтиң кылып турары политиктиг тайылбырларын телекөрүкчүлер эки билир. «Маонуң салгакчылары» деп дамчыдылга, «Пномпеньде час», «Кубадан портреттер» деп дамчыдылгалар авторнуң шыырак ханы билиглиин, делегей байдалының айтырыгларын тодаргай сайгарып билирин көргүскен. Ол дамчыдылгалар дээш Күрүне шаңналын аңаа тывыскан. Профессор С. П. Капицага база Л. Н. Николаевке «Билдингир-даа болза элдептиг», «Дириг октаргай», «Хаара туттунмасты хаара туткан» деп доктаамал чорупт турар дамчыдылгалары дээш Күрүне шаңналын тывыскан.

Композитор Георгий Свиридовтуң чогаадыкчы ажылында ханы философчу утка-шынар доктаамал кирип турар. Ол утка-шынар болгаш кижилерниң ханы угаан-бодал айтырыглары оон тургусканы «Пушкинниң бөөдал чечээ» деп концертинде илереттинген. Ол ажылы дээш композиторга Күрүне шаңналын тывыскан.

Дмитрий Кабалевскийниң чогаадыкчы ажылы чалыы назын-биле сырый харылзаалыг фортепьянога ойнаар №4 оркестр чогаадылгазы чоннуң уран чүүлүнге үндезилеттинген. Ол база-ла бедик шаңналга четкен.

Москва хоорайның мурнуу барыын талазында Тропарево чурттаалга микрорайонун чогаадып кылган архитекторлар, инженерлер болгаш ол тудугну боттандырган тудугжулар база монтажниктер чурттаалга тудуунга чаа арга-методтарны шиңгээткени дээш Күрүне шаңналынга төлептиг болган.

Литература болгаш уран чүүл теориязының база төөгүзүнүң талазы-биле улуг ажылдарны кылган элээн хөй кижилер лауреаттар болган. Оларга академик М. Б. Храпченко, искусствоведение эртемнериниң доктору В. С. Кеменов хамааржыр.

(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ОКТЯБРЬНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫН ДЕМДЕГЛЭЭН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 63 чыл болган оюн делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизи калбаа-биле демдеглеп эрттирген. Ол алдарлыг юбилейге тураскааткан митингилерге болгаш хуралдарга кижи төрелгетенниң төөгүзүнге чаа үе-чаданы ажыткан Улуг Октябрьның бүгү-делегей ужур-дузазын онзалап демдеглеп турган.

УЛАН-БАТОР. Октябрь байырлалынга тураскааткан байырлыг хурал маңаа болуп эрткен. Аңаа МАРН ТК-ның Бирги секретары, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Цеденбал, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ж. Батмунх болгаш республиканың өске-даа удуртукчулары олурушкан.

Хуралга илеткел кылган МАРН ТК-ның чанында Партияның контроль комитединиң даргазы, МАРН ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү Н. Лувсанравдан Улуг Октябрьның тиилелгези моол улуска хосталгаже болгаш социал депшилгеже орукту ажыткан деп онзалап демдеглээн. Октябрьның салдары-биле Моол Арат Республика хөй адырлыг үлетпүрлүг, сайзыраңгай көдээ ажыл-агыйлыг социалистиг республика апарган.

Моол улустуң чедип алган база бир улуг тиилелгелериниң бирээзи болза моол болгаш совет улустарның аразында бузулбас найырал болур. Ол найырал МАР-ның улам ынай чечектелиишкининиң бүзүрелдиг магадылалы болур деп илеткелчи демдеглээн.

ГАВАНА. Куба найысылалдың хөй-ниитизиниң Улуг Октябрьның 63 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хуралы Гавана хоорайның К. Маркс аттыг театрынга болуп эрткен. Аңаа партия болгаш чазактың удуртукчулары, аныяктар, профэвилел болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери, куба-совет найырал ниитилелиниң ассоциациязының активчилери олурушкан.

Октябрьның болгаш улуг Ленинниң идеяларының ачызында делегейниң революсчу шимчээшкини улам бурунгаар хөгжүп орар деп, Кубаның Компартиязының ТК-зының Политбюрозунуң кежигүнү Педро Мирет Прието илеткелинге чугаалаан. Социализм дедир эгиттинмес төөгүлүг чорудуушкун апарган болгаш Европада, Азияда, Африкада болгаш Латин Америкада ханы дазылдарлыг апарган. Улуг Октябрьның салгалы болур Кубаның революциязы бистиң дипте империализмге удур демисежип турар күштерге улуг салдарны чедирип турар деп ол демдеглээн.

БУХАРЕСТ. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 63 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хурал маңаа болуп эрткен.

Аңаа илеткел кылган РКП ТК-ның кежигүнү, республиканың чиик үлетпүрүнүң министриниң бирги оралакчызы М. Филипаш Улуг Октябрь кижи төрелгетенниң төөгүзүнге чаа үе-чаданың эгезин салган деп чугаалаан.

Советтер чуртунуң чедиишкиннери социалистиг системаны быжыглаарынга, делегейге тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту хандырарынга база социалистиг кады ажылдажылганы хөгжүдеринге дузалап турар.

ВЬЕНТЬЯН. Лаостуң найысылалынга боор эрткен Октябрь байырлалынга тураскааткан хуралга Вьентьянның башкы институдунуң директору Дон Док Пимасон илеткел кылган. Улуг Октябрь дарлаткан улустарга хосталгаже болгаш социал депшилгеже орукту ажыткан, ажылчын аңгының база демократтыг күштерниң демиселиң калбарткан деп ол чугаалаан.

Октябрь революциязы лаос улуска социализмни тургузуп алырынга орук айтыкчызы сылдыс болур. Советтер чуртунуң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның харам чок, акы-дуңма дузаламчызының ачызында лаос улус улуг тиилелгелерни чедип ап турар.

СОФИЯ. Октябрьның 63 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хуралга Болгарияның партия болгаш чазак удуртукчулары Т. Живков баштадыр олурушкан.

БКП-ның Төп контроль-ревизия комиссиязының даргазы С. Караджов илеткелинге ССРЭ СЭКП-ның удуртулгазы-биле кайгамчык улуг Ленинниң херээн уламчылаан амгы үениң көскү политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы эш Л. И. Брежнев марксисчи-ленинчи теорияны хөгжүдеринге, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарынга төлептиг үлүүн киириштирип турар деп демдеглээн.

ССРЭ—кижи төрелгетенниң быжыг тайбың дээш демиселинге быжыг чөленгииш боор келген болгаш боор-даа турар.

ПРАГА. Чехословакияның хөй-ниитизиниң төлээлекчилериниң Октябрь байырлалынга тураскааткан уткулга хуралы маңаа болуп эрткен. Аңаа ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак, республиканың чазааның Даргазы Л. Штроугал болгаш өске-даа удуртукчулар олурушкан. Октябрь революциязының 63 чыл оюнуң дугайында илеткелди ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧССР-ниң профэвилелдериниң Төп Чөвүлелиниң даргазы К. Гофман кылган.

КАБУЛ. Улуг Октябрьның 63 чылынга тураскааткан байырлыг хурал Афганистанның найысылалынга боор эрткен. Афганистанның Улус-демократтыг партиязының Чиңгине секретары, Революсчу Чөвүлелдиң Даргазы болгаш республиканың Премьер-министри Бабрак Кармаль баштадыр партия болгаш күрүне ажылдакчылары хуралга олурушкан.

Октябрьның, Ленинниң өлүм чок идеяларының бүгү делегейде тиилеп турарын, Советтер чуртунуң кайгамчык күчүзүн илеткелге онзалап демдеглээн.

Октябрь байырлалының 63 чыл оюн демдеглээн хуралдар делегейниң өске-даа чурттарынга болуп эрткен.

АФГАНИСТАН. Улусчу-демократтыг партияның удуртулгазы-биле афган улус социал-экономиктиг үндезин чаартылгаларны чедиишкинниг боттандырып чорудуп турар.

ЧУРУКТА: Ширхан деп хем портунда чүдүрер-дүжүрер ажылдар шалыпкын чоруп тур.

КИЧЭЭЛИНГЕ ОЛУРЖУРГА СОЛУН

Башкы дугайында сөс

ТОС айның ортан үезинде Улуг-Хемниң Хайыракан суурга магалыг аяс-кааң хүнээрек эртен үшкү классчылар Алекмаа Шивидек, Анчымаа Ширап эжишкилер-биле школаже кылаштажып олур бис. Ийи талазында чаа, кырлаң-кырлаң крышаларлыг бажыңнар дургаар шөйлүп чорүй барган делгем, саң-дорт кудумчунуң хүнээрек талазында бир бажыңның бедик эжиинин иштинче кажараш дээш кире халаан эжинче кылчаш кылдыр көрүпкеш, Анчымаа, чаптанчыы кончуг чугаалай-дыр:

— Аняның бөгүн шорузун, еле. Бажын бантиктеп-даа алган. Дүүн бажы авыргай чораан чүве эвейикпе!

Алекмаа эжинче, менче хүлумзүрүп көрүп, човагзынгандаа дег:

— Авазы өрүп берди ыйнаан, эжим—дидир.

— Анчымаа, эр хей, чажын өстүрүп алган — дээш, чаптанчыг орлан, чүгүрүп турар төгерик кара каракчыгаштарлыг, хилиң кара чашчыгаштарын өңгүр көк бантиктер-биле өрүп алган, школачы формазын силиг кеттинген бичии чашты чаптап көрүп чор мен.

— Бажыңны бодуң ажаап билир сен бе, азы аваң бе?

— Чок... угбам...—дээш, бодүүн, топтуг чаңныг уруг мактанырындан эпчоксунган дег, ыттавайн барды.

— Узун чаштыг уруглар көрүштүг чараш боор чүве. Чүге дээрге ол база сеткилдиң каазы-дыр. Мээң уруум база узун, чоон чаштыг. Ам безин курлаан эртип турар. Урана дээр. Ам чеди класста. Ча адарынга дажок ынак. Ам ийиги разрядчы, Кызылдың № 2 ортумак школазында өөренип турар. Тренери ча адарынга ССРЭ-ниң спорт мастери Владимир Сырат башкы.

— Солунуп аа!— деп, уруглар магадай-дырлар.

— А силерниң башкыңарны кым дээрил, уруглар?— деп, айтырдым.

Алекмаа биле Анчымаа ботботтарынче чиктии, кончуг удур-дедир көрүшкеш, ытташтпайн, эң-не эргим, үнелиг, хүндүткелдиг сөстерни эдиптериндеи харамнаиган чүве дег, ылым-чылым-на бардылар. Шынап-ла, бичии кижилер улуг кижилерниң адын адавас, адаза-даа, кончуг ховар таварылгада хүндүткеп адаар деп чоннуң эки чаңчылы база бар болгай. Ону бодааш, бичии эжишкилерин маргывадым-даа. Эге класстың эргиниң бичии кижи чурттагазында бир-ле дугаар артап кирип келирге, эртем-билигниң чайыннанчак эртинезинче кокпа орукту эге баштай ажыдып берген кижи уттундурбас эргим...

3 «А» класска тыва дыл кичээли эгелей берген. Башкызының мендизинге уруглар чирт кылдыр харыылааш, парталарынга дорт олургулап, кыдырааштарын ажыдып, холдарын чурумнуг салгылап алгаш, башкызының айтырыын манай бердилер. Ол аразында каш-ла секунда эрткен, класста ыржым барган.

Бажыңга онаалга хыналдазынга эвээш үе эрткен. Өөреникчилер дыка идепкейлиг, долу, шын харыыларны берип турдулар. Бо дээрге Лидия Ондаровнаның баштайгы кичээли эвес, ооң башкылал ажылының 20 ажыг чылдарының иштинде чеже кичээлди эрттиргенин санаары берге. Хоочун башкы бодунуң мергежилинге хандыкшылдыг, хүн бүрүде ажылга кандыг-ла-бир чаа чүүлдү тып, ону ажыглаарын оралдажып чоруур. Оон кичээлинге олуржуру безин солун, кижиниң сеткил-сагыжын өөртүп келир.

ЛИДИЯ Ондаровна Моңгуш башкының ажыл, амыдыралы совет Тываның чүс-чүс башкыларының-биле дөмей. Ортумак школа, институт, ооң соонда тускайлан ажыл, билиг бедидер семинарлар...

Оол биле уруг чечектеп чоруур кускү чурукту самбырага азып кааш, башкы тайылбырлап чугаалай берди:

— Чурукта чүнү көргускен-дир, уруглар?

Өөреникчилер идепкейлиг аажок, холдарын көдүрдүлер:

— Анчымаа!

— Чайгы ногаан бойдус, уруглар чечектеп чоруур.

Чамдык өөреникчилер холдарын база көдүрдү.

— Макар!

— Кускү сарыг бүрүлер база бар чүве-дир, башкы.

— Шын-дыр. Олурунар. «Бойдус», «бүрүлер» деп сөстер чүвениң аттарын көргүзүп турар, ынчангаш оларны «чүве аттары» деп адаар бис. Боданыңар, уруглар. Олар кандыг айтырыга харыылаттынарыл?

— Алекмаа!

— Чүү?— бойдус, чүү?—бүрүлер. Ынчангаш олар чүү? деп айтырыгга харыылаттынар.

— Олур. Шын-дыр. Чүвелер аттары: кым, чүү, кымнар, чүлер? деп айтырыгларга харыылаттынар. «Ногаан», «сарыг» деп сөстер чүвелерниң өң, чүзүнүн көргүзүп турар, «кандыг?» деп айтырыгга харыылаттынар, оларны «демдек аттары» дээр...

БАШКЫЛАП келген чээрби ажыг чылдарын ол бо школага эрттирген. Коммунист башкы чүгле школазының өөредилге-кижизидилге ажылын экижидеринге хөй чүүлдерни кылып турар эвес, «Улуг-Хая» совхозтуң шээр болгаш бода мал ажылдыг улуг салбырының хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип келген. Лидия Ондаровна школада эге класстар башкыларының методика каттыжыышкынының даргазы хүлээлгезин ак сеткилдиг, идепкейлиг күүседип, школаның аныяк башкыларынга дуржулгазын күзелдиг-биле дамчыдып берип келген.

Оон аңгыда, суурнуң херээженнер чөвүлелиниң ажылын удуртур партийжи даалгалыг.

— Суурда бүдүрүлге болгаш хөй-ниити ажылынга идепкейлиг херээженнер кымнарыл, башкы?

Лидия Ондаровна мээң салган айтырыымга бодамчалыг харыылады:

— 2 болгаш 3 дугаар агитквартираларының херээженнери эң идепкейлиг. Чижээ, Елизавета Дагбалдай хөй-ниити ажылынга дыка идепкейлиг. Мурнуда суурнуң уруглар садынга кижизидикчи башкы болуп ажылдап турган. Ам школаның интернадында кижизидикчи башкы. Совхозта повар Ангакпан Доржунмаа суурнуң херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү, 2 дугаар агитквартираның даргазы, 7 уругнуң иези, уругларының өөредилгези, чуруму эки. Улус депутаттарының район Совединиң депутады Александра Сендер-оол...

Партийжи, хөй-ниити даалгазының аайы-биле Лидия Ондаровна берге кижизидилгелиг уруглар-биле ажылды база чорудуп турар.

КӨДЭЭ черге доктаамал чурттап, чоң ортузунга чырыдыышкын, кижизидилге ажылынга киржип турар башкының ажылын бирден-бирээ чокка санап чугаалаары, шынап-ла берге. Хайыракан суурда Лидия Ондаровнаның билбес бажыңы, таныбас кижизи ховар. Сөөлгү чылдарда суурда чаа тудуглар калбарган, чоокку келир үеде аңаа «Улуг-Хая» совхозтуң амгы төп салбыры Көк-Чырза база Ийи-Тал суурларның чурттакчы чону немей көжүп келир, ынчангаш ол суур совхозтуң төп салбыры, хөй чурттакчылыг, бүдүрүлге, албан организация, амыдырал хандырылга черлерлиг ажылчын суур болур. Ынчангаш ында ам бүдүрүлге, школа, уруглар албан черлериниң, амыдырал хандырылга черлериниң тудуглары калбарган.

— Энир чылын бистиң школага Д. С. деп берге кижизидилгелиг уруг турган чүве. Ам бо чылын сес классты дооскаш, Кызылда өөрени берген. Оон-биле хөй ажылдааныывыс түңнелинде ол ам ёзулуг кижи болган-дыр— деп, Лидия Ондаровна сактып чугаалап орар.

Коммунист башкының өөрүшкүзү чөптүг. Кижилер-биле ажылдаары нарын херек. Чамдык ажылчын аныяктар, харын-даа аныяк ие херээженнер амыдыралдың шын оруундан тайып, арага-дарыже хандыгып, шын эвес туруштуг болу бээр таварылгалар тургулаар. Ындыг үелерде оларга дуржулгалыг дагдыныкчының деткимчези, арга-сүмези чугула апаар. Коммунист башкы Лидия Ондаровна Моңгуш ындыг төлептиг, идегелдиг дагдыныкчыларның бирээзи. Александра Чонданова, Бүрбү Мыйдыш, Антонина Чалзып ышкаш аныяк иелерниң мурнунда арага-дарыже хандыгып, ниитилелге ажыктыг ажылдан оспаксырап, уруг-дарыының кижизидилгезинче кошкак кичээнгей салып турганын Лидия Ондаровна сактып чугаалаар. Ам ол аныяк иелер эттинген. Бүдүрүлгеде ажылдап, уругларының кижизидилгезинче кичээнгей салып турар апарган. Суурнуң херээженнер чөвүлелиниң, хөй-ниити организацияларының оларга деткимче, дузазы улуг болган.

Дуржулгалыг башкы коммунист Л. О. Моңгуш партияның ээлчеглиг съездизинге бодунуң башкылал-даа, хөй-ниити-даа ажылынга чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш идепкейлиг ажылдап турар.

А. ДАРЖАА.

НОЯБРЬ 11-ДЕН 16-ГА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 11-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.50 — Эртенги гимнастика. 9.15 — Мультфильмнер программазы: «Простоквашинода дыштаныышкалар», «Зубр». 9.40 — «20 чыл дургузунда дайын чокка». Уран-чечен фильм. 11.20—Узбек ССР-ниң бот-тывынгыр коллективтериниң концерти. 11.45 — Медээлер. 11.50 — 14.00— Чапсар. 14.00 — Медээлер. 14.20 — «Сээң күш-ажылың— сээң бедиктериң». Документалдыг фильмнер программазы: «Бөгүн болгаш хүннүң-не», «Муң чылдарда харылзаа» «Ужугуп чоруур Яков», «Анна Ивановна». 15.15 — ССР Эвилелиниң Күрүнениң академиктиг Улуг театрының аныяк ыраажыларының концерти. 16.10 — «Төрээн бойдузувус». 16.30—«Ангола Улус Республиканың национал байырлалы—Хамаарышпас чоруктуң хүнүнге». Анголаның телевидениезиниң программазы. 17.00— «Чалыыларның чогаадылгазы». 17.30 — «Кижи болгаш хоойлу» 18.00 — «Чурук бүрүзүнде—хүн». 18.15 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 —Телемедээлер (орус дылга). 18.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.00 — Совет милицияның хүнүнге тураскааткан концерт. Күрүнениң төп концерт залындан ноябрь 10-да дамчыттынганындан бижээн. 20.30 — «Үе». Информастыг программа. 21.15—23.15 — Совет милицияның хүнүнге тураскааткан концерттиң уланчызы. Төңгенде — Медээлер.

ИИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.30 — «БАМ-ны тудуп тур бис».

КЫЗЫЛДАН

19.00 — «Чогаалчы болгаш үе». Дамчыдылга. 19.30—«ПА-ДЕ-ДЕ». Кыска фильм. 19.35 — «Ниитилел амыдыралының экраны». 20.05—20.45—Документалдыг фильмнер программазы: «Доброново—адазының бажыны», «Тергиинер болуп төрүттүнмес».

НОЯБРЬ 12-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.50 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.15 «Акайро». Мультфильм. 9.35 — «Кино аян-чоруктар клуву». 10.35 «Улустуң чогаадылгазы». Телехайгаарал. 11.25 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.30 — «Орус дылды өөренип тур бис». 1-ги кичээл. 11.50—14.00—Чапсар.

МОСКВАДАН

14.00 — Медээлер. 14.20 — «Фёдор Достоевский». Фильм. 15.10 — «Орус чугаа». 15.40— «Горнистер, харыылаңар!» 16.10 — «Финляндияны дургаар». Кинопрограмма. 16.30— РСФСР-ниң Күрүнениң үрер-хөгжүм оркестри ойнаар. Ыры күүседикчизи — Глинка аттыг бүгү-эвилел конкурузунуң лауреады А. Козлов, Дирижёр — РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Н. Сергеев. 17.00 — «Маадырлыг чорук».

КЫЗЫЛДАН

17.30 — «Сылдысчыгаш» Дамчыдылга. 17.50—«Койгуннарның кулактары чүге узун-ул?». Ойнаарактар телефильми. 18.05 — Телемедээлер (орус дылда).

МОСКВАДАН

18.15 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Спартак» —«Динамо» (Москва). В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. 20.30 «Үе». Информастыг программа. 21.15 — 22.25 — «Улуг улуска хыналда ажыл». Ийиги цикл. 1-ги дамчыдылга. Ооң соонда — Медээлер.

ИИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

17.30 «Экран өңнүктерин чыып тур».

КЫЗЫЛДАН

18.15 «Фитиль». Шоодуглуг киножурнал. 18.25 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.30 «Күш-ажылчы алдарның тук тудукчулары». Пенза областың «Ардынский» совхозунуң мал ажыл-агый комплекизиниң коллективиниң дугайында.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Бистиң почтавыс». 19.15 «Эң сөөлгү хүн». Телешии. 1-ги сериязы. 20.25 — 20.55 «Хүлер аттыг кижи» деп телефильм.

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.50 — Эртенги гимнастика. 9.15 «Горнистер, харыылаңар!» 9.45 — «Мөге биле клоун». Уран-чечен фильм. 11.20 — Сөөлгү медээлер. 11.25—14.00. Чапсар. 14.00 — Сөөлгү медээлер. 14.20— Чурттуң телевидение студияларының документалдыг фильмнерниң программазы: «Экии, Сибирь», «Ажылчыннар общежитиези», «Өргээде кым чурттап турарыл?...» 15.15 — «Чалыы назын» деп танцы ансамблиниң концерти (Казань). 15.40 — «В. И. Лениниң дугайында Н. Погодинниң шиизи» 16.10—«Шыдыраа школазы». Разрядчылар бөлүү. Оюнуң ортузун канчаар ойнаары. Делегей гроссмейстери А. А. Котов чорудар. 16.40 — «Орлёнок» телестудияның концерт залы». 17.20 — «Миллионнарның ленинчи университеди». Социалистиг экономиканы уштап башкарары. Кол фондуларны ажыктыг кылдыр ажыглаары. Дамчыдылгага академик В. М. Глушков киржир. Чорудар кижи — ССРЭ-ниң ЭА-зының корреспондент кежигүнү П. Г. Бунич. 17.55 — «Шиңгээдип алдынмаан уроктарның чуртунда». Мультипликастыг фильм. 18.15 — Бөгүн делегейде.

НОЯБРЬ 13-ТЕ

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Делегей байдалының допчулалы». Дамчыдылга. 18.45 —Телемедээлер. 19.00 — «Эртемденнер-биле кады». Телефильм. 19.15 — «Съезд мурнунуң күш-ажылчы ээлчээнде». Дамчыдылга. 19.45 — Телемедээлер (орус дылда). 19.55 — Чарлалдар. 20.00 — «Ермек Серкебаев ырлап тур». Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

20.30 — «Үе». Информастыг программа. 21.15 — 22.25 — «Чүү? Кайда? Кажан?». Телевикторина. Ооң соонда—Сөөлгү медээлер.

ИИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.30 — 20.30 «Оптимистиг трагедия». Уран-чечен фильм.

НОЯБРЬ 14-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.50 — Эртенги гимнастика. 9.15 — «Мээң төрээн черимде». Фильм-концерт. 9.25— «Оптимистиг трагедия». Уран-чечен фильм. 11.20 — Медээлер. 11.25—14.00 —Чапсар. 14.00 — Медээлер. 14.20—Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң 30 чылынга. «Тайбыңга уткуштур» деп документалдыг фильм. 14.40 —«Сээң ленинчи библиотекаң». «Күрүне болгаш революция». 15.10— Шостакович аттыг квартет ойнаар. 15.40 — «Бичии спортчунуң улуг аренаазы». 16.10 — «Москва чоогунга ужуражылгалар». 16.40— «Тоолче аалдаашкын». «Мастерлер хоорайы». Уран-чечен фильм. Эге сөстү РСФСР-ниң улустуң артизи В. М. Леонтьева чугаалаар. 18.15— Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Диспейниң бажыңчыгажы». Кызылдың Пионерлер бажыңының чанында «Буратино» уруглар студиязының шиизи. 18.55 — «Аңгы-аңгы чылдарның ырлары». Фильм-концерт. 19.15 —Телемедээлер. 19.30 — «Чоннуң уран чүүлү. Дамчыдылга. 20.00 — Киножурнал. 20.10— «Тыва неделя». Информастыг программа. 20.25—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.30 — «Үе». Информастыг программа. 21.15 — Эрмитаж. XVIII чүс чылдың ийиги чартыында «Францияның уран чүүлү». Эрмитажтың директору академик Б. Б. Пиотровскийниң эге сөзү. 21.45—23.10 — «Ыры-80». Төңгенде — медээлер.

ИИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.30 — «СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур». Эстон ССР-ниң телевидениезиниң программазы. Эстонияның Коммунистиг партиязының ТК-зының бирги секретары К. Г. Вайнонуң чугаазы. «Совет Эстония». Документалдыг фильм. «Өөрүшкү, хөгжүм болгаш далай». Уран чүүл мастерлериниң концерти.

КЫЗЫЛДАН

20.30—21.40 —«Эң сөөлгү хүн». Телешии 2-ги сериязы.

НОЯБРЬ 15-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.50 — Эртенги гимнастика. 9.15— «Буратинонуң делгелгези». 9.45 —«Силерге, ада-иелер». 10.15 —«Экй бараанарны—хөйнү». 10.45 — Ф. Листтиң болгаш И. Брамстың чогаалдарын делегей конкурстарының лауреады Д. Алексеев (фортепиано) күүседир. 11.25 — «Шимчээшкинниң айыыл чок чоруу». 11.55 —Делегейниң улустарының чогаадылгазы». 12.25 —«Спортлотонуң» 46-гы тиражы. 12.40 — «Даартагы хүн келир». Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады Т. С. Мальцев дугайында документалдыг телефильм. 13.30 —«Эрмитаж. 18 вектиң ийиги чартыында Францияның уран чүүлү». Эрмитажтың директору, академик Б. Б. Пиотровскийниң эге сөзү. 14.00—Бөгүн делегейде. 14.15 — Уругларга фильм. «Өртегиң чежиңер!» Уран-чечен телефильм. 15.40— «Кады ажылдажылга». Тележурнал. Д. А. Голованов чорудар. 16.10 — «Бистиң адреживис — Совет Эвилели». Белорус ССР-ниң бот-тывынгыр коллективтериниң киржилгези-биле программа. 16.40— «Дириг амытаннар делегейинде». 17.40 — Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 18.10 — Мультфильмнер программазы: «Үжелээ Простоквашинодан», «Сени шинме!». Бирги үндүрүлгези. 18.35 — ««Гюлли Чохели Тбилиси ырлап тур» деп фильм-концерт. 19.20 — «Хуу кижи» деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң бирги сериязы. 20.30 — «Үе». Информастыг программа. 21.15—23.35 — XXII Олимпий оюннарының киржикчилери спортчулар-биле Останкинонуң концерт студиязынга ужуражылгазы. Төңгенде— Медээлер.

НОЯБРЬ 16-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.50 — «Зарядкаже, чыскаалыңар!». 9.10—«Тулчуушкун катап уламчылавышаан». Совет ырыларның концерти. 9.40—«Будильник». 10.10 —«Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!». 11.10—«Кадыкшыл». Программаны РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Ю. В. Белянчикова чорудар. 11.55 — «Эртенги почта». Музыкалыг программа. 12.25 — «Даштыкы аалчылар Совет Эвилелиниң дугайында». 12.40 —«Кодээниң хүннери». 13.40— «Музыкалыг киоск». Э. Беляева чорудар. 14.10 —«Бонивурнуң чүрээ». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң бирги сериязы. 15.15 — «Базымнар» деп документалдыг телефильм. — «Кижилер болгаш хоорайлар» деп бөлүктен. 15.40 — «Кино аян-чоруктарының клуву». Ю. А. Сенкевич чорудар. 16.40 — «Винтик болгаш Шпунтик — хөглүг мастерлер» деп мультфильм. 17.00 —«Делегей панорамазы». 15.45 — «Ынакшылдың дайлымы». Фильм-балет. 18.05— «Хуу кижи» деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң 2-ги, 3-кү сериялары. 20.30 — «Үе». Информастыг программа. 21.05 —23.00 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Шахтёр»— ЦСКА. Донецкиден дамчыдылга. Төңгенде—Медээлер.

ИЕНИҢ ӨӨРҮШКҮЗҮ

Чашпай Хөвааевна Ховалыг сес оол, үш кыстың иези. Адане уругларын чараш мөзүшынарга бүдүштүг кижилер кылдыр азырап өстүрген. Улуг оолдар шериг албанындан халажып келгеш, төрээн совхозунда мурнакчы ишчилерниң олуруунда ажылдап турар. Юразы бо чылын шериг албанынче аъттанган, а оон бичиилери ясли-садикте омак-хеглүг өзүп турар.

Өг-бүлениң уруглары музыкага хөлчок ынак. Олар тыва национал хөгжүм херекселдерин игилге, бызаанчыга, чадаганга, демир-хомуска ойнап билирлер. Школа дооскужегe оларның талантызы улам сайзыраары чугаажок.

— Амгы үе магалыг-дыр. Уругларымның уруглары ясли-садикке өзүп, эртемнерниң эге билиин өөренгеш, школаже үдеттирдилер. Ортумак школа дооскаңнары совхозунда үлүүн киирип эгелей берген—деп, Чашпай Хөвааевна өөрүшкүлүг чугаалап орар.

Ажыл-ижинге макталдыг, ажы-төлүн төлептиг кижилер кылдыр өстүрүп чоруур иениң өөрүшкүзүн илередири-даа чөп. Ол «Ленинчи орук» совхозтуң Мерген сүт-бараан фермазының мурнакчы бызаа ажаакчызы. Үре-түңнелдиг ажылы дээш ол каш удаа хүндүлел бижиктер-биле шаңнаткылаан. Ооң өөнүң ээзи Кызыл-оол Кара-кысович база бызаа ажаакчызы.

Республиканың бүгү чону оңгу беш чылдың доозукчу чылын чедиишкинниг доозар дээш каш дакпыр күжениишкинниг ажылдап турар. Оларның-биле бир дөмей, Чашпай, Кызыл-оол Ховалыглар доозукчу чылды шалыпчы күш-ажылчы белектерлиг үдээрин шиитпирлээн ажылдап турарлар.

Л. АРАКЧАА.

Кызыл хоорай.

Украин ССР. Ивано-Франковуң Богдан Хмельницкий аттыг мебель фабриказында «оксамит» деп бажың иштиниң чаа херекселдерин бүдүрүп үндүрүп эгелээн.

В. Митовичиниң фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

АЙЫЛДЫ ЧАЙЛАТКАННАР

Бо чылдың октябрьның бир хүнүнде Ак-Чырааның делгем девискээринге район төвү — Мугур-Аксы суурдан келген бөлүк шефчилер бригада төвүнден ыракта дээрже шаштыккан чалбыыштыг ышты эскерип кааннар. Бөлүк сигенчи шефчилер автомашиназынга олурупкааш, өрттүң өөскээн черинге саадал чок чеде бергеннер. Чүү болганыл дээрге, «Ак-Чыраа» совхозтуң Кадарты деп черде бир улуг кыштаг чорумалдарының хайы-биле чаа-ла өрттенип эгелээн, улам хөрлээлеп, Тестиң ужу-кыдыы чок девискээринче шилчиириниң кырында келген турган.

Эрес, шалып аныяк эрлер хүүректер, айыырлар, эрги кидистер-биле чепсегленипкеш, өөскүп бар чыткан өрт айыылы-биле демисежип кирипкен. Олар 3—4 шак дургузунда үзүк-соксаал чок ону өжүрүп келгениниң түңнелинде өрт өске девискээрлерже, куу сигеннерже дамчываан.

Өрт-биле демиселге мөңгүнтайгажылар Калдар-оол Чындып-оол, Дагба Чочай-оол, Ондар Ойнаар-оол, Григорий Иргит, Саая Баян-оол, Салчак Кара-оол болгаш өскелер-даа шалып, туттунгур болганнар.

Айыылдыг, халап өртү Ак-Чыраа девискээринден мөңгүнтайгажылар ынчаар чайлатканнар.

А. БЕГЗИ.

ӨЛҮК ТЫВЫКЧЫЛАРЫ

Оңгу беш чылдың доозукчу чылының планныг онаалдаларын доллур болгаш ажыр күүседир, СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш Бии-Хем районда «Туран» аңныыр-тывыш ажыл-агыйның чериниң ажылдакчылары, штаттыг болгаш эки тураның аңчылары 1980-81 чылдың аңныыр сезонунга белеткел ажылдарын баш удур кылып чоруткан болгаш аң-меңниң ниити дүжүдү кандыгыл дээрзин база тодараткан. Аңныыр сезонда хаара туттунган аңчыларга чогуур сүме, чагыгларны берген болгаш аң-меңни кайы хамаан чокка кырып төтчеглевезин сагындырган. Штаттыг болгаш эки тура аңчыларны эргежок чүгула ок-чемзек, күш-хүнезин, аът-хөл, машина-балгат-биле хандырган болгаш оларны аңнаар черлеринде чедирген.

Доозукчу чылдың аңныыр сезонунга дуржулгалыг аңчылар С. Суратпай, К. Чамзырын, К. Горбунов база штаттыг аңчылар В. Шатохин, В. Березкин болгаш оон-даа өскелер боттарының үлүүн киирерлер. Ырак-узак тайгаларже үнелиг өлүк тывары-биле аъттанышкан аңчылар хүлээлгезин күүседир дээрзинге чигзиниг турбас.

В. ШАРБИН,
кол охотовед.

ДУЗА

Сесерлиг сес чыл школазының өөреникчилери ниитиниң малынга чем белеткежиринге бо чайын улуг дузазын каткан. Башкыларының удуртулгазы-биле олар кыштагларже прессээн сигенни четчири-биле дажыглап берген. Өөреникчилер Орлан Будуп, Коля Нойчат, Надя Куулар өскелерге үлегерлиг ажылдаан. Өөреникчилер оон мурнунда 23 муң хойну кыргышкан.

С. УДУМБОРА.

Бии-Хем район.

ХЫНАЛДАДАН ИЛЕРЭЭН

«ШЫНГА» ХАРЫЫ

Бо чылдың сентябрь 17-де «Солун кылдыр эрттирзе» деп эгелиг В. Чоодуңуң чагаазы «Шынга» парлаттынган. Ында Берт-Даг суурда кодээ Культура бажыңында четпестерни илередип бижээн.

Тес-Хем райкүүскомунуң даргазының оралакчызы С. Ооржактың ук чагаага хамаарыштыр дыңнатканы:

Авторнуң материалында фактылар хыналдадап бадыткаттынган. Ак-Эрик, Чыргаланды суурларның кодээ культура одагларында концерт, массалыг кежээлер болбайн турары база илерээн. Улус депутаттарының район Совединиң күүскому Чыргаланды, Ак-Эрик болгаш Берт-Даг кодээ Советтериниң күүскомнарының даргаларынга четпестерни дарый эдерин дааңдырган.

Бо хүннерде районнуң кодээ культура одагларында үстүнде айыттынган четпестер чайлаттынып, ажылдар шуудаан. Культура одагларының септелгези доозулган.

ӨӨРҮП ЧЕТТИРДИМ

Хан базыышкыны улгадыр хоочулуг кижи мен. Октябрьның эгезинде ол хоочум катап киргеш, баш дескиниш, карактарым шимдинип турду. Самагалдай эмнелгезинге чыда эмнеткеш, сегип үндүм.

Ниити зарыглар эмчизи Кара-кыс Моңгушевна Балдар ол аарыымны ылап тодараткаш, дүрген-не читтырып эмнедирин сүмелээн. Шынап-ла, ында эмчилерниң, сестраларның база санитаркаларның доктаамал сагыш салыышкынының ачызында кадыым экижээн. Совет эмнелгениң кижи дээш бараалгалы бо хире.

Район эмнелгезинде аарыг кижилерге кичээнгейлиг, оларга ээлдек-эвилең эмчи сестралары, санитаркалар хөй. Оларга өөрүп четтиргенимни илергейлеп, ажыл-ижинге моон-даа соңгаар чогаадыкчы чедиишкиннерни күзедим.

М. КӨРГЕН-ООЛ,
башкы.

Тес-Хем район.

АГААР

Бөгүн агаарның температуразы бөрының талакы районнарга 2—3, өске арттканнарынга 6—11 градус соок болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Бартын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 3—8 метр чедер. Агаарның температуразы 0—2 градус болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

НОЯБРЬ 11-де

«НАЙЫРАЛ»: «Хоорайны хүлээп алдым» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Оваартын! Чыланнар!» (2 сериялыг) 9.15, 12.00, 17.15, 20.00, «Амыдыралга туружун тып» деп киноклуб 15.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Истелгедиг суруушкун» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кем-херек истелгезиниң медээлерин ёзугаар...» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАРЛАЛ

Тыва АССР-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозу чурттуң кодээ ажыл-агый институттарының белеткел курстарынга үндезин националдыг кижилерни немей хүлээп алырын чарлап тур. Дараазында мергежилдерге хүлээп алыышкынны чорудар: чер ажыглалы, кодээ ажыл-агыйны механизастаары, кодээ ажыл-агыйның электрижидилгези, гидромелиорация, кодээ ажыл-агый тудуглары, кодээниң чурттакчылыг черлериниң архитектуразы болгаш планнаашкыны.

Документилерни 1980 чылдың ноябрь 18-ке чедир дараазында адреске хүлээп алыр: **Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың № 30. Кодээ ажыл-агый министерствозунуң кадрлар килдизи. Телефоннары: 2-41-44, 2-22-50.**

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 2869.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—01808